

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

**Obrazy šlechtické války a násilí ve středověkých
iluminacích**
Diplomová práce

Autor: Lucie Jůzová
Studijní program: B7105 Historické vědy
Studijní obor: 7105T021 Historie
Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Beran Ph.D.

Hradec Králové, 2018

Zadání diplomové práce

Autor: Lucie Jůzová

Studium: F16NP0015

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: **Obrazy šlechtické války a násilí ve středověkých iluminacích**

Název diplomové práce AJ: Images of Noble War and Violence in Medieval Illuminations

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce je zaměřena na analýzu zobrazování šlechtické války a násilí v českých středověkých iluminacích. Jejím cílem je najít různé způsoby ztvárnění těchto fenoménů spolu se studiem proměny v dlouhé časové vlně několika staletí. Primárně užití ikonografické prameny budou konfrontovány s dobovými kulturními, společenskými a náboženskými podmínkami, přičemž budou reflektována specifika daná zvláštností vývoje české pozdně středověké společnosti spojená s husitstvím. Ikonografické prameny budou podrobeny historické analýze a vzájemné komparaci a budou zasazeny do dobového dějinného rámce ve formě výsledné syntézy strukturovány do tematických okruhů. Výběr ikonografických pramenů je zúžen na dochované české iluminace dostupné ve většině případů v edicích a faksimiliích. Jedná se zejména o Velislavovu bibli, Liber depictus, Jenský kodex a Krumlovský sborník. Sekundárně se bude práce opírat o narativní a literární prameny, jež obvykle sloužily iluminacím za předlohu. Historický kontext zprostředkují základní syntetické práce k období českého středověku, dále budou použity studie věnované analyzovaným iluminovaným dílům a další odborné práce týkající se obecně problematiky války a násilí ve středověku.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad, Praha, 2004. BRODSKÝ, Pavel, Krása českých iluminovaných rukopisů, Praha 2012. CONTAMINE, Philippe, Válka ve středověku, Praha 2004. FINGERNAGEL, Andreas GASTGEBER, Christian, Nejkrásnější bible středověku, Praha 2009. IWAŃCZAK, Wojciech, Lidé meče, modlitby a práce: tři stavy v českém středověkém myšlení, Praha 2011. KRÁSA, Josef, České iluminované rukopisy 13.-16. století, Praha 1990, 455 s. LE GOFF, Jacques, Středověký člověk a jeho svět, Praha 2003. MACEK, Josef, Česká středověká šlechta, Praha 1997. NODL, Martin WIHODA, Martin, Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května 1. června 2007 v Brně, Brno 2008. OHLER, Norbert, Válka a mír ve středověku, Jinočany 2004. STEJSKAL, Karel VOIT, Petr, Iluminované rukopisy doby husitské. Praha 1991.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Beran, Ph.D.

Oponent: Mgr. Lenka Doová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 18.12.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne:

Podpis:

Poděkování

Děkuji PhDr. Zdeňku Beranovi Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, poskytování užitečných rad a konzultace. Také děkuji své rodině a přátelům za podporu a trpělivost.

Anotace

JŮZOVÁ, Lucie. *Obrazy šlechtické války a násilí ve středověkých iluminacích*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. 76 s. Diplomová práce.

Diplomová práce je zaměřena na analýzu zobrazování šlechtické války a násilí v českých středověkých iluminacích. Jejím cílem je najít různé způsoby ztvárnění těchto fenoménů spolu se studiem proměny v dlouhé časové vlně několika staletí. Primárně užití ikonografické prameny budou konfrontovány s dobovými kulturními, společenskými a náboženskými podmínkami, přičemž budou reflektována specifika daná zvláštností vývoje české pozdně středověké společnosti spojená s nábožensky reformními proudy, následně s husitstvím a s utrakvismem. Ikonografické prameny budou podrobeny historické analýze a vzájemné komparaci a budou zasazeny do dobového dějinného rámce ve formě výsledné syntézy strukturované do tematických okruhů. Výběr ikonografických pramenů je zúžen na dochované české iluminace dostupné ve většině případů v edicích a faksimiliích. Jedná se zejména o Velislavovu bibli, Liber depictus, Jenský kodex a Krumlovský sborník. Sekundárně se bude práce opírat o narativní a literární prameny, jež obvykle sloužily iluminacím za předlohu. Historický kontext zprostředkují základní syntetické práce k období českého středověku, dále budou použity studie věnované analyzovaným iluminovaným dílům a další odborné práce týkající se obecně problematiky války a násilí ve středověku.

Klíčová slova: válka, násilí, šlechta, iluminace, středověk

Annotation

JŮZOVÁ, Lucie. *Image of Noble War and Violence in Medieval Illuminations*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2018. 76 pp. Magister Degree Thesis.

The thesis aims to analyse displaying of aristocratic war and violence in Czech medieval illuminations. The goal is to find various forms of portrayal of these phenomena together with study of transformation in the long time wave of many centuries. Primarily used iconographic sources will be confronted with period cultural, social and religious conditions, where they will be reflected specifications given by strangeness of Czech late medieval society development connected with religiously reform streams, afterwards with Hussitism and with Utraquism. Iconographic sources will be submitted to historical analysis and mutual comparison. Then, they will be planted to period historical frame in the form of final synthesis structured to thematic circuits. The choice of iconographic sources is narrowed to extant Czech illuminations accessible in the majority of cases in editions and facsimiles. It concerns particularly Velislaus Bible, Liber depictus, Jena Codex and Krumlau collection. Secondary the thesis is grounded in narrative and literary sources, which usually serve to illuminations as a pattern. Historical context is mediated by basic synthetic works to Czech medieval period. Further, studies devoted to analyzed illuminate pieces of work and another scientific works concerning generally problems of the war and the violence in the Middle Ages will be used.

Keywords: war, violence, nobility, illumination, the Middle Ages

Obsah

Úvod	1
1. České iluminované rukopisy a jejich vývoj	6
1.1 Pařížský zlomek latinského překladu Dalimilovy kroniky	15
1.2 Velislavova bible	17
1.3 Liber depictus	19
1.4 Bible Václava IV.	21
1.5 Krumlovský sborník.....	23
1.6 Bible Zámojských.....	25
1.7 Göttingenský kodex	27
1.8 Jenský kodex	28
2. Válka a násilí ve středověku v kontextu české šlechty	34
3. Česká středověká šlechta a její vyobrazení v iluminovaných rukopisech	39
4. Analýza vybraných iluminací a jejich kategorizace dle dílčích okruhů.....	45
4.1 Válka	47
4.2 Násilí	52
4.3 Smrt	56
4.4 Genderová specifika	58
4.5 Mučení	61
4.6 Víra	64
Závěr	67
Seznam pramenů a literatury	70
Ikonografické prameny	70
Edice	71
Literatura	72
Seznam vyobrazení	77
Obrazová příloha	79

Úvod

Diplomová práce je zaměřena na analýzu vyobrazování šlechtické války a násilí v českých středověkých iluminacích, které vznikaly v průběhu celého středověku. Na českém území vznikla řada pozoruhodných iluminovaných rukopisů nabízejících pohled do života české šlechty, podávajících svědectví o válce a násilí v jejich životě, ale i odhalující proměnu knižního malířství, jež nese výpovědní hodnotu zkoumaného tématu.

Práce se věnuje specifickým projevům středověké reality, jimiž jsou válka a násilí v životě české šlechty. Analyzované rukopisy pocházejí z období celého středověku a jsou většinou dostupné ve faksimilích či edicích. Tomuto tématu v mnohem užším pojetí jsem se věnovala ve své bakalářské práci *Válka a násilí v životě české středověké války a násilí ve 13. a 14. století v odraze dobových iluminací*,¹ která se zabývala úsekem dvou period, a to 13. a 14. století.

Hlavním cílem této diplomové práce je zprostředkovat ucelený pohled na válku a násilí v životě české středověké šlechty skrze svědectví dobových iluminací, což by vzhledem k absenci jakékoliv ucelené monografie pojednávající o tomto tématu mohlo rozšířit poznání dané tematiky. Cílem diplomové práce je analyzovat způsoby ztvárňování fenoménů války a násilí v dlouhém časovém úseku několika staletí s ohledem na českou šlechtu. Dalším úkolem práce je sledovat postupnou změnu ve vyobrazování války a násilí a zjistit odlišnosti v pohledech středověkých autorů iluminovaných rukopisů na tyto fenomény v průběhu středověku.

Vybrané iluminace jsou podrobeny historické analýze a vzájemné komparaci, na základě toho jsou zasazeny do dějinného rámce ve formě syntézy strukturované do tematických okruhů zaměřených na proměny konceptů ve zkoumaném období. Metoda historické analýzy zprostředkovává pohled na

---

¹ Více k tématu v Lucie JŮZOVÁ, *Válka a násilí v životě české středověké války a násilí ve 13. a 14. století v odraze dobových iluminací*, Hradec Králové 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Historický ústav.

českou středověkou šlechtu a zároveň i na historické pozadí vzniku iluminovaných rukopisů.

Primárně užití ikonografické prameny jsou konfrontovány s dobovými kulturními, společenskými a náboženskými podmínkami, přičemž jsou reflektována specifika daná zvláštností vývoje české raně i pozdně středověké společnosti, spojená s nábožensky reformními proudy, následně s husitstvím a s utrakvismem.

První kapitola diplomové práce je věnována obecné charakteristice a vývoji českých iluminovaných rukopisů, které zprostředkovávají základní pohled na danou problematiku. Zároveň jsou zde představeny jednotlivé vybrané ikonografické prameny využité v diplomové práci. Ikonografické prameny jsou zde vyčteny v chronologickém pořadí, aby doplnily předchozí informace o vývoji knižní malby na českém území. Druhá kapitola diplomové práce zachycuje život české šlechty v průběhu celého středověku a jejich vyobrazení v iluminovaných rukopisech. Jedná se ikonografické prameny jmenované v předchozí kapitole, které byly vybrány pro podrobnější analýzu. Třetí kapitola je věnována problematice války a násilí ve středověku s ohledem na šlechtu v českém prostředí. Věnuje se středověkému násilí a válce v životě české šlechty a objasňuje jednotlivé fenomény. V poslední kapitole jsou v dílčích tematických okruzích prezentovány výsledky komparace analyzovaných ikonografických pramenů a dochází zde k ucelenému pohledu na danou problematiku. Tematickými okruhy, které jsou zkoumány, je gender, válka, násilí, konfese, smrt a mučení. Jednotlivé iluminace zachycují specifické projevy války a násilí s ohledem na českou šlechtu se nachází v obrazové příloze. V závěru jsou poté shrnuty výsledky analýzy ikonografických pramenů a cíle diplomové práce.

Výběr ikonografických pramenů je zúžen na dochované české iluminace dostupné ve většině případů v edicích a faksimiliích. Konkrétně se jedná o fragment latinského překladu *Kroniky tak řečeného Dalimila*,² *Velislavovu bibli*,³ *Liber depictus*,⁴ *Bibli Václava IV.*,⁵ *Krumlovský sborník*,⁶ *Starý zákon*

---

² *Kronika tak řečeného Dalimila* - fragment latinského překladu, Praha, Národní knihovna ČR, XII E 17.

³ *Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124.

Zámojských,⁷ *Jenský kodex*⁸ a *Göttingenský kodex*⁹. Nejstarším ikonografickým pramenem použitým v diplomové práci je fragment latinského překladu *Kroniky tak řečeného Dalimila* pocházející z počátku 14. století. Do období 14. století také spadá *Velislavova bible*, *Liber depictus* i *Bible Václava IV.* Do počátku 15. století řadíme *Krumlovský sborník* a *Starý zákon Zámojských*. *Jenský kodex* a *Göttingenský kodex* spadají svým vznikem na přelom 15. a 16. století. Tyto ikonografické prameny byly vybrány, jelikož obsahují menší či větší část iluminací týkající se šlechtické války a násilí. Ikonografických pramenů z českého středověku je značné množství a tyto vybrané prameny představují jejich reprezentativní výběr. Zároveň poskytují iluminace týkající se tématu práce. Další zkoumané ikonografické prameny, jako například *Codex mixtus*,¹⁰ *Liber viaticus*,¹¹ *Pražský misál*¹² nebo *Český graduál*,¹³ neobsahovaly iluminace k tématu šlechtické války a násilí. Pro tuto práci vybrané prameny jsou bohatě iluminovány a poměrně dobře dostupné k bádání. Iluminace s tematikou války a násilí spojené se šlechtou se nacházejí v obrazové příloze, výjimku tvoří *Göttingenský kodex*, ze kterého nemohou být použity ukázky z důvodu chybějícího svolení k jejich publikaci. Z tohoto ikonografického pramene je tak uvedena pouze jedna iluminace nacházející se v odborné publikaci.

Sekundárně se bude práce opírat o narativní a literární prameny, jež obvykle sloužily iluminacím za předlohu. Z edičních pramenů je v práci využita zejména *Kosmova kronika*¹⁴ a *Dalimilova kronika*¹⁵.

---

⁴ *Krumlovský obrazový kodex* aneb *Liber depictus*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370.

⁵ *Die Wenzelsbibel*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764.

⁶ *Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10.

⁷ *Starý zákon Zámojských*, Praha, Národní knihovna ČR, XVII C 56.

⁸ *Jenský kodex* neboli *Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

⁹ *Göttingenský kodex*, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim.

¹⁰ *Codex mixtus*, Brno, Moravská zemská knihovna, MT 17.

¹¹ *Liber viaticus*, Praha, Knihovna Národního muzea, XIII A 12.

¹² *Pražský misál*, Praha, Knihovna Národního muzea, XVI.A.16.

¹³ *Český graduál*, Chrudim, Regionální muzeum, 12579.

¹⁴ KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. Magdalena Moravcová – Marie Bláhová, Praha 2011.

¹⁵ DALIMIL, *Kronika tak řečeného Dalimila*, edd. Marie Bláhová – Marie Krčmová, Praha 2005.

Historický kontext zprostředkují základní syntetické práce k období českého středověku, dále budou použity studie věnované analyzovaným iluminovaným dílům a další odborné práce týkající se obecně problematiky války a násilí ve středověku. Monografie od Pavla Brodského *Krásy českých iluminovaných rukopisů*¹⁶ spolu s dílem Josefa Krásy *České iluminované rukopisy 13.-16. století*¹⁷ přinesou ucelený pohled na vývoj české knižní malby. Tyto dvě monografie doplní další monografie věnované tématu ikonografických pramenů jako například dílo Andrease Fingernagela a Christiana Gastgebera *Nejkrásnější bible středověku*¹⁸, monografie Jaroslava Pěšiny *České umění gotické: 1350–1420*¹⁹ či *Umění české reformace (1380–1620)*²⁰ od Kateřiny Horníčkové, Michala Šroňka a Mileny Bártlové.²¹

Klíčovým zdrojem pro tento text jsou dvě díla od Jacquese Le Goffa zprostředkující pohled na středověký život, jedná se o dílo *Středověký člověk a jeho svět*²² a *Encyklopedie středověku*²³. Dílo *Válka a mír ve středověku*²⁴ od Norberta Ohlera je důležitou literaturou pro pochopení tematiky války a násilí ve středověku, toto dílo, stejně jako dílo Philippe Contamineho *Válka ve středověku*²⁵, přináší ucelený náhled na tuto specifickou problematiku středověké války a násilí.

Pohled na českou šlechtu a její specifika zprostředkuje zejména obsáhlá monografie Josefa Macka *Česká středověká šlechta*²⁶. Doplnující literaturou k české šlechtě je monografie Wojciecha Iwańczaka *Lidé meče, modlitby a práce: tři stavy v českém středověkém myšlení*²⁷ a dílo Dany Dvořáčkové-Malé,

---

¹⁶ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012.

¹⁷ Josef KRÁSA, *České iluminované rukopisy 13.-16. století*, Praha 1990, 455 s.

¹⁸ Více v Andreas FINGERNAGEL – Christian GASTGEBER, *Nejkrásnější bible středověku*, Praha 2009.

¹⁹ Jaroslav Pěšina, *České umění gotické: 1350–1420*, Praha 1790, 369 s.

²⁰ Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠRONĚK – Milena BARTLOVÁ, *Umění české reformace: (1380–1620)*, Praha 2010, 555 s.

²¹ Více k literatuře věnující se knižnímu malířství a iluminovaným rukopisům se nachází ve druhé kapitole.

²² Jacques LE GOFF, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 2003.

²³ Jacques LE GOFF, *Encyklopedie středověku*, Praha 1999.

²⁴ Norbert OHLER, *Válka a mír ve středověku*, Jinočany 2004.

²⁵ Philippe CONTAMINE, *Válka ve středověku*, Praha 2004.

²⁶ Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997.

²⁷ Wojciech IWAŃCZAK, *Lidé meče, modlitby a práce: tři stavy v českém středověkém myšlení*, Praha 2011,

Jana Zelenky a kolektivu *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*²⁸.

---

²⁸ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014.

1. České iluminované rukopisy a jejich vývoj

V následující kapitole je nastíněn vývoj středověké knižní tvorby na našem území a problematika českých iluminovaných rukopisů. Následně jsou v chronologickém pořadí představeny jednotlivé ikonografické prameny použité v této diplomové práci a každý ikonografický pramen je zasazen do umělecko-historického kontextu. Po celý středověk vznikala řada ikonograficky kvalitních děl, jednalo se o bible, kodexy, sborníky a další iluminovaná díla, z nichž se řada dochovala do dnešní doby. Zejména v období 15. a 16. století vzniklo velké množství kancionálů a graduálů, přestože je mnoho z nich velmi kvalitně iluminováno, tak pro tuto práci bylo vybráno jen několik málo děl, ve kterých se objevuje válka a násilí spojené se šlechtickým stavem. Tyto ikonografické prameny jsou dokladem dobových událostí a i dnes přináší řadu svědectví našich dějinách.

Vznik středověké knihy byl vždy ovlivněn konkrétní dobou, v níž vznikala, přesto však lze pozorovat vlivy z předcházejících období, stejně tak i vlivy ze zahraničí. Tvorba knihy byla poměrně dlouhým procesem, na který byla potřeba řada materiálů. Původním materiálem na psaní rukopisů byl v Čechách nejprve pergamen, posléze i papír. Pergamen se obvykle vyráběl z kůže ovcí, telat či koz. Na počátku 14. století byl papír přibližně čtyřikrát levnější než pergamen, což umožňovalo zintenzivnění rukopisné produkce. Papír se vyráběl z lněných nebo konopných hadrů, které byly rozdrceny a rozmáčeny na kaši a následně nalitou na síta v dřevěných rámech. Inkoust byl nejčastěji vyráběn ze skalice, sazí, duběnek a gumy doplněné tekutinou. Písaři si inkoust obvykle chystali sami, avšak v době předhusitské jsou v Praze doloženi specializovaní řemeslníci zvaní inkoustníci. Psacím náčiním bylo ve středověku rákosové pero nebo brk. Opisování knih a předávání vzdělanosti patřilo k řeholním institucím od sklonku starověku. Část středověkých rukopisů nebyla dokončena samostatným psaním textu, ale jejich vzhled byl doplněn zdobnými iniciály a iluminacemi. Kodexová forma knihy, která byla složená

z určitého počtu dvojlistů spojených do složek a svázaných dohromady, tvořila ve středověku značnou část rukopisů.²⁹

Počátky prvních knih v Čechách jsou spojeny s misionáři šířícími křesťanství. Jednalo se o liturgické knihy, církevní předpisy a homiliáře, jelikož každý kostel či klášter musel být vybaven náboženskými knihami. Církevní instituce od počátku disponovaly knihami a opatrovaly si nákladné rukopisy, na konci přemyslovského období měly některé kapituly a kláštery již značné množství knih. Téměř do konce přemyslovské vlády knihy četli pouze duchovní, kteří je zprostředkovávali laikům, jelikož světské osoby až na výjimky neuměli číst, což se týká i panovnického dvora. Z českých knížat uměl číst kníže Václav a Jindřich Břetislav, zřejmě i Konrád Ota.³⁰

Z románského období není evidován ani jeden iluminovaný rukopis českého původu, nejstarší doklady zaznamenáváme až od 13. století a to pouze ve formě fragmentů, zároveň je sporný i český původ těchto fragmentů. Více dochovaných knižních iluminací máme až od druhé poloviny 13. století.³¹ Nejstarší české, či alespoň s Čechami spjaté rukopisné památky se objevují od počátku 11. století, rukopisy dochované do 11. století lze s Čechami spojit pouze volně, čehož je příkladem Gumpoldova legenda o sv. Václavu, která je s českým prostředím spjata pouze obsahově. Rukopis byl vytvořen kolem roku 1006 v cizině, zřejmě na objednávku kněžny Emmy, vdovy po Boleslavu II. Stejně tak dílnu Vyšehradského kodexu nelze lokalizovat do Čech, jedná se o soubor čtyř kodexů, konkrétní vazbu na Čechy má pouze samostatný *Vyšehradský kodex*³², ostatní jsou s ním spojeny pouze slohově.³³ Vyšehradský kodex byl darován vyšehradskému kostelu a je spjatý s českým prostředím

---

²⁹ Michal DRAGON, *Vznik středověké knihy* in: Codex gigas, ďáblová bible, Tajemství největší knihy světa, Praha 2007, s. 45-51.

³⁰ Marie BLÁHOVÁ, *Knížní malba* in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku, Praha 2014, s. 521.

³¹ Ucelenou monografii na téma iluminovaných rukopisů v českých archivech napsal Pavel BRODSKÝ – Martina ŠUMOVÁ, *Iluminované rukopisy v archivech na území Čech*, Praha 2017, s. 19.

³² *Vyšehradský kodex*, Praha, Národní knihovna ČR, XIV A 13.

³³ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 27.

pouze prostřednictvím donátora. Památky, které vznikly na českém území, můžeme datovat až na počátek 12. století.³⁴

Ve 13. století můžeme pozorovat nárůst v počtu památek českého původu včetně zlepšivší se kvality. Toto století bylo dobou výrazných slohových změn, můžeme vidět silné byzantské vlivy zprostředkované italským prostředím (benátským), které byly důsledkem rozsáhlého importu byzantských památek do západní Evropy související s vypleněním Konstantinopole při 4. křížové výpravě, objevuje se zde i gotizace slohu, která v druhé polovině 13. století zcela převládla.³⁵ Přestože se zpočátku jedná zejména o liturgické knihy, během 13. století se na pražském dvoře objevovaly také knihy profánní, především kodexy s básněmi, právnícké spisy, formuláře z královské kanceláře a astrologické spisy.³⁶

Prvním rukopisem tohoto období je *Mater verborum*³⁷ vytvořený někdy kolem roku 1240 v jednom z benediktinských klášterů, tento rukopis je klíčový pro českou knižní malbu, jelikož jeho zásluhou se Čechy dostaly na středoevropskou úroveň a zároveň začala vznikat česká lokální škola. *Františkánská bible*³⁸ je tradičně spojována se skriptoriem minoritského kláštera v Praze Na Františku, avšak zřejmě vznikl na zakázku kláštera kolem roku 1270 v laické dílně, objevují se v něm byzantinizující vlivy přicházející z Itálie, zejména z padovské školy Giovanniho da Gaibana, mimo to lze pozorovat i vlivy sasko-durynské oblasti.³⁹

S prvními projevy gotické knižní malby na našem území je úzce spjata kulturní a umělecké prostředí dvora posledních Přemyslovců.⁴⁰ Největší vzepětí tvůrčích sil ve vývoji českého středověkého malířství proběhlo ve 14. století. V době hospodářského rozkvětu v době vlády Karla IV. dospělo i české umění k vrcholnému bodu svého vývoje. Vlastní počátky gotického malířství

---

³⁴ Marie BLÁHOVÁ, *Knižní malba* in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 522.

³⁵ Pavel BRODSKÝ, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 28.

³⁶ Marie BLÁHOVÁ, *Knižní malba* in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 523.

³⁷ *Mater verborum*, Praha, Knihovna Národního muzea, X A 11.

³⁸ *Františkánská bible*, Praha, Knihovna Národního muzea, XII B 13.

³⁹ Pavel BRODSKÝ, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 28.

⁴⁰ Více v Josef KRÁSA, *Knižní malba* in: Helena LORENZOVÁ – Taťána PETRASOVÁ a Rostislav ŠVÁCHA, *Dějiny českého výtvarného umění*, Praha 2007, 6 sv., s. 405.

v Čechách jsou pozdního data, přestože gotika v architektuře a sochařství zdomácněla již ve třicátých letech 13. století, tak se české malířství neslo v duchu románském až do konce století. Hlavní příčinou tohoto posunu byla absence přímého styku se západní malířskou produkcí. Teprve na sklonku století navázaly Čechy přímý styk se západem, tyto podněty zřejmě přišly od krále Václava II. Na naše území se dostaly importované kodexy, jejichž malířská výzdoba byla něčím zcela novým v našem prostředí, nicméně nejsou doklady o intenzivnějším působení těchto importů na domácí tvorbu. Dochované rukopisy domácí proveniencí lze datovat do doby kolem roku 1300, lze na nich pozorovat převahu starých románských tradic, ale i příliv nových vlivů.⁴¹

V první čtvrtině 14. století byla v Brně velmi aktivní dílna královny vdovy Elišky Rejčky, z její produkce se dochovala skupina rukopisů darovaných ženskému cisterciáckému klášteru Aula Sanctae Mariae na Starém Brně, kde v letech 1315–1323 působila iluminátorská dílna.⁴² V jejich výzdobě se objevuje vliv naturalistického slohu z východní Anglie, který syntetizuje v západoevropské a italské podněty. Nová vlna italismů se dostala do Čech ve čtyřicátých letech 14. století, jedná se o inspiraci italským renesančním trecentem. Tento slohový ráz je typický obnoveným zájmem o plastičnost v podání lidského těla. Do kaligrafického slohu první poloviny 14. století zapadají dva rukopisy, které jsou zdobeny četnými figurálními výjevy a které se datují před polovinu 14. století, jedná se o *Velislavovu bibli*⁴³ a tzv. *Liber depictus*⁴⁴, přes četné ikonografické bohatství není jejich kvalita nijak vynikající.⁴⁵

V druhé polovině 14. století došlo k těsnějšímu sblížení s novým odvětvím deskového malířství, které se bezprostředně dotýká domény knižní malby. V městských i venkovských kláštorech se opisovaly knihy, avšak klášterní iluminátorské dílny nelze s jistotou doložit, specializace iluminátorů

---

⁴¹ Jan KVĚT, *Iluminované rukopisy královny Rejčky: Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XIV.*, Praha 1931, s. 1-2.

⁴² Josef KRÁSA, *Knižná malba* in: *České umění gotické 1350-1420*, 1970 Praha, s. 246.

⁴³ *Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124.

⁴⁴ *Liber depictus*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370.

⁴⁵ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 29-30.

v městských dílnách a jejich soustředění v Praze patří k hlavním důvodům dynamického vývoje a uměleckého vzestupu tohoto odvětví umění.⁴⁶ Knižní produkci druhé poloviny 14. století výrazně ovlivnilo založení pražské univerzity.⁴⁷ V padesátých a šedesátých letech 14. století nastal v české knižní malbě zásadní zlom, vznikl tzv. nový národní sloh knižní malby, který učinil českou produkci nezaměnitelnou s produkcí dalších středoevropských zemí, změna je spojena se skupinou Vaitiku. *Liber Viaticus Jana ze Středy*⁴⁸ zaujal klíčové postavení v rámci celého vývoje české knižní malby, jedná se o luxusní kodex dvorského charakteru, kvalita malby je nevídaná, objevují se zde toskánské vlivy, zejména seinský.⁴⁹

V době Karla IV. se poprvé setkáváme s titulem dvorních malířů, později se jednalo o početnou skupinu pracující nejen pro krále, ale i na dalších zakázkách. Česká knižní malba ve srovnání s francouzskými či italskými rukopisy ukazuje některé specifické rysy typické pro osobitého ducha českého prostředí, mimo specifické rysy lze pozorovat i slohové a ikonografické odlišnosti. Jedním ze specifických znaků je značné množství iluminovaných rukopisů biblí, jejichž počet vzrostl na konci 14. a počátku 15. století. Vytvořil se ustálený typ reprezentativního biblického kodexu obsahující ilustrované iniciály či obrazy na počátcích jednotlivých knih. S přibýváním překladů bible do němčiny a češtiny od konce 14. století se jim dostává bohaté iluminátorské výzdoby. Z období před husitskými válkami se zachovalo značné množství výrazně zdobených antifonářů, graduálů a chorálních knih, tyto díla dokládají rozkvět chórového zpěvu a vzrůst umělecké náročnosti bohatých klášterů a kapitul, které mezi sebou soupeřily v pořizování výtvarné výzdoby svých chrámů. Česká knižní malba kolem roku 1350 byla velmi nejednotná, do šedesátých let 14. století neexistoval všeobecný český sloh knižní malby.⁵⁰

Rukopisnou produkci v předhusitské Praze stupňovaly také nové kláštery, k jejichž vybavení patřily iluminované liturgické rukopisy. Bohatství

---

⁴⁶ Více v Josef KRÁSA, *Knižná malba* in: České umění gotické 1350-1420, 1970 Praha, s. 244.

⁴⁷ Josef KRÁSA, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, s. 10.

⁴⁸ *Liber Viaticus Jana ze Středy*, Praha, Knihovna Národního muzea, XIII A 12.

⁴⁹ Pavel BRODSKÝ, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 31.

⁵⁰ Josef KRÁSA, *Knižná malba* in: České umění gotické 1350-1420, 1970 Praha, s. 244-246.

církevních, univerzitních a soukromých sbírek vytvořilo základ pro vznik Václavovy dvorské knihovny.⁵¹ Právě Václavova knihovna přinesla nový impulz pro další rozvoj knižní malby a sehrála důležitou roli na konci 14. století a počátku 15. století. Ve Václavově uměleckém zájmu byly krásné a bohatě iluminované rukopisy, které tvořily základ knihovny. Původní impulz k založení sbírky vyšel z humanistického dvora Karla IV. a dost možná i od Jana ze Středy. Dnes není známo téměř nic o růstu Václavovy knihovny, o jejím obsahu a uložení, hlavní část starších rukopisů z Karlova dvora a kodexů cizího původu zanikla při dobývání Václavova sídla.⁵² Většina knihovny byla rozchvácena husitskými vojsky po dobytí Nového hradu u Kunratic.⁵³ Dodnes se dochovalo přibližně deset rukopisů, z nichž ani jeden nezůstal na českém území. Zlomek Václavovy knihovny se zachoval díky tomu, že jej zřejmě králův bratr Zikmund Lucemburský v roce 1420 odvezl. I přestože byli povahově zcela odlišní, tak měli bratři kladný vztah k umění, oba měli sběratelskou vášeň a sdíleli dobový romantický kult rytířství.⁵⁴

Dochované rukopisy jsou obsahově rozděleny do tří typů a to do duchovního, světského a přírodovědného. Do duchovní skupiny spadá *Bible Václava IV.*⁵⁵, která je nejrozsáhlejším a nehonosnějším ze všech králových rukopisů, bible je datována do let 1391–1395, avšak objevuje se i názor o zahájení prací v 80. letech⁵⁶. Bible je velmi důležitá i z jazykového hlediska, jedná se o nejstarší úplný překladu biblického textu do němčiny⁵⁷ Prvním z Václavových rukopisů je *Willehalm*⁵⁸. Na rozdíl od dalších uměleckých odvětví se situace s příchodem husitských válek v knižní malbě dramaticky nezměnila, knižní malba byla méně zasažena obrazoborectvím, s výjimkou Václavovy knihovny, přesto kontinuita knižní produkce zeslábla a zmenšil se počet objednavatelů, což úzce souviselo s absencí královského

---

⁵¹ Josef KRÁSA, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, s. 11.

⁵² Více ke knižní malbě v díle Josef KRÁSA, *Knižná malba* in: *České umění gotické 1350-1420*, 1970 Praha, s. 251.

⁵³ Pavel BRODSKÝ, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 34.

⁵⁴ Josef KRÁSA, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, s. 16.

⁵⁵ *Die Wenzelsbibel*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764.

⁵⁶ Názor historiků Hany Hlaváčkové a Viktora Kubíka

⁵⁷ Bible Václava IV. sehrála zásadní roli při vznikání krásného slohu více v díle Jaroslav PEŠINA, *České umění gotické 1350-1420*, 1970 Praha, s. 37.

⁵⁸ *Willehalm*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, s. n. cod. 2643.

dvora a rozpadem nejvyšší církevní hierarchie, zásadní roli sehrál i odchod řady umělců do ciziny, aktivita v knižní malbě znovu narostla až ve 30. letech 15. století.⁵⁹

Vliv české malířské školy za doby Karla IV. a Václava IV. sahal od italských hranic až k Baltskému moři, dokonce i do Francie a Anglie, do Anglie např. skrze svazky Anny, dcery Karla IV., s Richardem II. Vliv, který české knižní malířství přineslo do Francie lze pozorovat ve francouzských rukopisech okolo roku 1400, objevují se zde akanty jako ornamentální prvky a to v tvarech, jež užívali autoři českých rukopisů. Je tedy nesporné, že knižní malířství v době vlády Lucemburků bylo na velmi vysoké úrovni.⁶⁰

V Čechách v průběhu 15. a 16. století vznikla specifická situace, jež neměla v soudobé Evropě paralelu. Vedle sebe tu postupně působilo pět křesťanských vyznání a množství dalších náboženských skupin. Postupně se objevil určitý mýtus o negativním přístupu k obrazům u nekatolíků, který byl přenesen z představ o husitské ikonofobii a obrazoborectví, které byly jen krajními manifestacemi jinak široké škály přístupu husitů k obrazům.⁶¹ Ikonoklasmus byl extrémním okamžikem společenského dění, byl ovlivněn různými motivacemi a impulzy a objevil se bez rozdílu konfese.⁶² V české společnosti se běžně objevují konvenční představy o husitské době, které však neodpovídají současnému historickému poznání. Husité jsou často přirovnávání k obrazoborcům a barbarům ničícím kulturu. Tento pohled na ně zformulovali již jejich současníci. Římskokatolickou církví byli vnímáni jako kacíři, čemuž přispělo i ničení posvátných obrazů vnímané jako jeden z příznaků hereze. Moderní společnost husitům vytkla odpor k umění a postavila je do role ideologicky zaslepených primitivů. Ve skutečnosti jsou tyto představy liché a zkreslené, jelikož husité vytvářeli vlastní výtvarné umění. Velkou roli v jejich

---

⁵⁹ Pavel BRODSKÝ, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 34-39.

⁶⁰ Eugen DOSTÁL, *Příspěvky k dějinám českého iluminátorského umění na sklonku 14. století*, Brno 1928, s. 1-4.

⁶¹ Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠROŇEK, *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2011, s. 13-14.

⁶² *Tamtéž*, s. 14.

přístupu k umění měl knihtisk a s ním spojené proměny mentálního evropského myšlení.⁶³

I přes všeobecný spíše negativní pohled na husity a jejich vztahu k umění se obrazy, knižní iluminace, sochy a architektonické stavby dochovaly z husitské doby ve skoro stejné míře jako z předchozích dob. Tento fakt se však netýká umění vzniklého v době husitské. Výtvarné umění podlehlo mnohem větším ztrátám, jelikož se stalo obětí cíleného zapominání v podobě cílené likvidace. Husitské umění bylo zejména komunikačním prostředkem a tak není divu, že v rámci rekatolizace byly sochy a malby ničeny. Dochovala se díla, jež nebyla utrakvisticky vyhraněná. Velmi ojediněle se mimo české území dochovaly obrazy Mistra Jana Husa či protipapežská ikonografie. Doba husitství se nese ve znamení dvou uměleckých slohů, do třicátých let přetrval pozdní krásný sloh, který vznikl za vlády Václava IV., v šedesátých letech začal být postupně nahrazován středoevropskou adaptací nového realismu.⁶⁴

Knižní malířství v husitském období mělo díky těsnému spojení se slovem a písmem poněkud odlišnější osudy než malba a plastik a bylo méně zasaženo obrazoborectvím. Dle mínění většiny reformátorů byly liturgické kodexy projevem zkažení soudobé církve. Částečně ztratily svoji funkci, protože je nová husitská mešní liturgie nepotřebovala. Přestože mnoho členů skriptorií odešlo z Prahy a dalších měst, tak určitá kontinuita v tvorbě iluminovaných rukopisů byla i nadále. Základní husitské myšlenky pronikly do umění již v době náboženských zápasů ve dvacátých letech 15. století, v jeho polovině již bylo vytvořeno vše podstatné z husitské ikonografie a obrazových typů. Vznikl nový cyklus antitezí, utvořila se nová liturgie, jejímž hlavním znakem se stal kalich. Do tzv. Krumlovského sborníku pronikl motiv husitské ideologie ve formě kalichu na šítu krále Davida. Poklesl společenský význam umění, zeslábla kontinuita i soutěžové napětí mezi ateliéry. Ze třicátých let se nedochovaly spolehlivě datovatelné kodexy většího významu. Po roce 1430

---

⁶³ Milena BÁRTLOVÁ, *Na paměť svatých předků: husité a vizuální umění* in: Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP – Milena BARTLOVÁ, *Husitské století*, Praha 2014, 456.

⁶⁴ Milena BÁRTLOVÁ, *Na paměť svatých předků: husité a vizuální umění* in: Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP – Milena BARTLOVÁ, *Husitské století*, Praha 2014, 457-458.

přibýlo ukázek z husitské Prahy i z moravských katolických měst, výtvarně jsou si blízké, jelikož čerpají z předhusitské tradice. Dle hustoty památek lze usuzovat, že koncem třicátých let a v průběhu čtyřicátých až padesátých let 15. století, v době po ukončení bojů a uzavření kompromisu s císařem Zikmundem, došlo k počátku obnovy válkou narušené a omezené činnosti malířských prací, spolu se stabilizací poměrů začaly vzrůstat i umělecké nároky.

Nové problémy v knižní malbě přišly v 15. století spolu se změnou situace v evropském umění. V tomto století probíhaly změny v hierarchii uměleckých oborů, objevil se nový naturalismus a sjednocený hluboký prostor. Na konci 15. a počátku 16. století opustila knižní malba část svých pozic, objevovaly se však stále častěji rukopisy hodinek a brevíře pro osobní reprezentaci, přišla i výzdoba velkých chorálních kodexů, jejich rostoucí počet souvisel na konci poděbradské éry s rozvojem chórového liturgického zpěvu zejména v utrakvistických městech. Kolem roku 1500 se v Praze rozvíjela produktivní činnost nové dílny, která do značné míry vtiskla osobitý ráz knižní tvorbě na počátku 16. století.⁶⁵ Hlavou vznikajícího ateliéru byl Janíček Zmizelý z Písku, jehož kompozice vycházejí z grafiky, nejznámější je jeho podíl na *Jenském kodexu*.⁶⁶ Po Janíčku Zmizelém se zachovaly čtyři velké zpěvníky a výzdoba Jenského kodexu, jehož obrazový doprovod vznikl kolem roku 1500 ve spolupráci s Bohuslavem z Čechtice, který byl horlivým pražským kališníkem, oporou byly starší ilustrace Tabulí, blízké göttingenskému exempláři.⁶⁷

V problematice nekatolické výtvarné kultury je řada úskalí v jejím poznání, zejména v oblasti dochování a identifikace. Naprostá většina dodnes dochovaných uměleckých předmětů přežila období pobělohorského ikonoklasmu, který odstraňoval nekatolická díla. Vzhledem ke ztrátě původních objednavatelských a funkčních vazeb, došlo k vytržení z jejich kontextu.⁶⁸

---

⁶⁵ Josef KRÁSA, *České iluminované rukopisy 13.-16. století*, Praha 1990, s. 311-362.

⁶⁶ *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24., Pavel BRODSKÝ, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 31.

⁶⁷ Josef KRÁSA, *České iluminované rukopisy 13.-16. století*, Praha 1990, s. 311-362.

⁶⁸ Ucelený pohled na reformační umění poskytuje dílo: Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠROŇEK, *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2011, s. 14.

1.1 Pařížský zlomek latinského překladu Dalimilovy kroniky

Kronika tak řečeného Dalimila, která vznikla kolem roku 1310, je nejstarším dějepisným dílem psaném v českém jazyce. Všechna starší i soudobá díla byla psaná latinsky. Český jazyk napovídá, že se kniha obracela k laikům, nikoliv k tehdejším vzdělancům. Cílovou skupinou Kroniky tak řečeného Dalimila byla česká šlechta. Patří mezi nejstarší díla české literatury, zároveň jeho obrovský význam spočívá v tom, že je prvním soustavným vyjádřením zájmů české šlechty, popisuje totiž české dějin jejich očima.⁶⁹

Dalimilova kronika je dokladem diferenciacie středověké společnosti. Kronika líčí vznik českého národa od jeho mytických počátků a sleduje vývoj českého státu až do roku 1314. Za jejího autora byl již v době baroka označen staroboleslavský kanovník Daniel, tato domněnka však nebyla nikdy prokázána a tak se předpokládá, že autorem byl neznámý česky mluvící klerik, který napsal toto dílo zřejmě v Praze na přelomu prvního a druhého desetiletí 14. století.⁷⁰

Kronika byla dvakrát přeložena do němčiny, první veršovaný překlad vznikl mezi lety 1342–1346 v Čechách, druhý prozaický překlad vznikl v první polovině 15. století, nejspíše v Německu. Dlouho dobu nebylo povědomí o tom, že by byla kronika přeložena také do latiny, přestože se jedná o zlomek obsahující zhruba desetinu původního textu, tak je nanejvýše pravděpodobné, že byla kronika do latiny přeložena v úplnosti. Styl latinského překladu se blíží stylu českého originálu.⁷¹

Dochovaný zlomek rukopisu latinského překladu Kroniky tak řečeného Dalimila vznikl s největší pravděpodobností v horní Itálii, což dosvědčují iluminace, které odpovídají iluminátorským dílnám v Bologni, Padově, Veroně či Benátkách v 30.–40. letech 14. století. Rukopis je bohatě iluminován,

---

⁶⁹ Zdeněk UHLÍŘ, *Dalimilova kronika: pařížský zlomek latinského překladu*, Praha 2005, s. 2.

⁷⁰ Pavol Černý, *Pařížský fragment kroniky tzv. Dalimila a jeho iluminátorská výzdoba*, Olomouc 2010, s. 7.

⁷¹ Zdeněk UHLÍŘ, *Dalimilova kronika: pařížský zlomek latinského překladu*, Praha 2005, s. 2.

z čehož lze usuzovat objednavatelovo vysoké postavení ve společnosti.⁷² Osoba překladatele není známa, avšak jsou zde předpoklady, že to nebyl Čech.⁷³

Objednavatel díla není dosud znám, někteří historici se domnívají, že by jím mohl být Jan Lucemburský nebo jeho syn Karel IV.⁷⁴, který v této době dlouhodobě pobýval v Itálii. Jelikož neuměl v té době česky, tak by latinský překlad byl logickým krokem, avšak zůstává otázka, proč by si Karel IV. nechával přeložit kroniku, jenž se do značné míry staví proti královské moci.⁷⁵ Další domněnkou je, že překlad vznikl pro mladého Karla IV. na popud jeho matky Elišky Přemyslovny či některého jejího důvěrníka⁷⁶. Jisté je jediné, rukopis byl objednán osobou nebo osobami stojící či stojícími na nejvyšším stupni společenského žebříčku. Je nepravděpodobné, že by tato osoba byla italského původu. Hypotéza o vzniku latinského překladu z iniciativy české šlechty se nezdá být pravděpodobná i navzdory tomu, že dílo představuje ideovou manifestaci politických a stavovských zájmů aristokracie v českých zemích.⁷⁷

Pařížský zlomek kroniky tak řečeného Dalimila je pozoruhodný hned z několika důvodů, text je psán v latinském překladu, pro který není možné najít žádnou analogii. Unikátní charakter tohoto zlomku vyplývá i z přítomnosti třinácti celostránkových miniatur doprovázejících příslušné texty a provedených krycími barvami a zlatem. Jedná se tedy o nejstarší zachovalou

---

⁷² Zdeněk UHLÍŘ, *Dalimilova kronika: pařížský zlomek latinského překladu*, Praha 2005, s. 2.

⁷³ *Tamtéž*, s. 2.

⁷⁴ Renomovaný francouzský znalec knižní malby Francois Avril, který je objevitelem tohoto zlomku, se domníval, že by objednavatel mohl být jeden z našich Lucemburských králů, dokonce nevyločil možnost vzniku latinského překladu na našem území na základě činnosti písaře a iluminátorů příchozích z Itálie (v této knize, str. 144)

⁷⁵ Zdeněk UHLÍŘ, *Dalimilova kronika: pařížský zlomek latinského překladu*, Praha 2005, s. 3.

⁷⁶ Tento předpoklad vyslovila renomovaná pražská medievistka Anežka Vidmanová, vycházela ze změny textu v kapitole 43, kde se mění oslovení Oldřichovy manželky, v původní verzi se objevuje určitá antipatie vůči ženám z Německa, v latinském překladu se tato antipatie mírní, k této změně dle Vidmanové došlo s ohledem na tehdejší situaci Elišky Přemyslovny, která byla dcerou německé matky Guty Habsburské, více v díle Pavol ČERNÝ, *Pařížský fragment kroniky tzv. Dalimila a jeho iluminátorská výzdoba*, Olomouc 2010.

⁷⁷ Pavol ČERNÝ, *Pařížský fragment kroniky tzv. Dalimila a jeho iluminátorská výzdoba*, Olomouc 2010, s. 144-151.

památku přinášející zobrazení událostí ze starších českých dějin.⁷⁸ Na iluminátorské výzdobě pařížského zlomku se podíleli tři malíři.⁷⁹

Do dnešní doby se celkem dochovalo dvanáct pergamenových folií vevázaných v dnes nepůvodním pořadí. Fragment je původem ze severní Itálie, kde vznikl během první poloviny 14. století. Ve výběru scén ze života sv. Ludmily a sv. Václava lze pozorovat vlastenecký charakter kroniky.⁸⁰

Pařížský zlomek Dalimilovy kroniky obsahuje bohatě zdobené iluminace, které svojí barevností a provedením předčí mladší ikonografické prameny. Tematicky se iluminace dotýkají českých dějin zejména z období raného a vrcholného středověku. Můžeme na nich pozorovat české panovníky ve zbroji na bitevních polích (obr. č. 1) či při jednání s nepřátelskou stranou (obr. č. 2). Postavy na iluminacích jsou detailně propracované, zejména látkám a zbroji byla věnována zvýšená péče. Celkově působí velmi honosným a bohatým dojmem.

1.2 Velislavova bible

*Velislavova bible*⁸¹ je jednou z nejobsáhlejších středověkých obrazových knih ve střední Evropě. Pochází z poloviny 14. století, stejně jako tzv. *Krumlovský obrazový kodex* nebo-li *Liber depictus*.⁸² Velislavova bible byla zhotovena v Čechách kolem poloviny 14. století, v době kdy českým zemím vládl Jan Lucemburský a následně pak jeho syn Karel IV.⁸³ Rukopis je nepochybně českého původu a má charakter komiksu, výtvarné vyjádření je v bibli primární a jazykové vyjádření je sekundární.⁸⁴

Ilustrace tvoří hlavní část rukopisu. Na každé straně jsou ve dvou pásech nad sebou kolorované kresby, které jsou zajímavým dokladem života v Čechách

---

⁷⁸ Pavol ČERNÝ, *Pařížský fragment kroniky tzv. Dalimila a jeho iluminátorská výzdoba*, Olomouc 2010, s. 7.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 163.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 7-144.

⁸¹ *Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124.

⁸² *Krumlovský obrazový kodex aneb Liber depictus*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370., Zdeněk UHLÍŘ, *Velislavova bible, Velislai biblia picta, Velislaus Bible*, Praha 2007, s. 7.

⁸³ VELISLAV, *Velislai biblia picta: příběh Josefa a Putifarky*, Praha 2005, s. 1.

⁸⁴ Zdeněk UHLÍŘ, *Velislavova bible, Velislai biblia picta, Velislaus Bible*, Praha 2007, s. 9.

v polovině 14. století.⁸⁵ Celkem obsahuje 188 pergamenových listů obsahujících celkem 747 obrazů⁸⁶, které zachycují děje ze Starého zákona, zlomky pašijového cyklu, Skutky apoštolské, cyklus o Antikristovi, Apokalypsu a Svatováclavskou legendu. Výzdoba rukopisu není dílem jednoho umělce nýbrž je dílem více autorů, což dokládá rozdílné provedení iluminací.⁸⁷ Styl kresby je gotický a má ustálený charakter.⁸⁸ Obrazy ve *Velislavově bibli* vyjadřují souvislé děje strukturované do cyklů, epizod a motivů, psané slovo je omezené na stručné výtahy z latinského textu bible v řádu několika veršů. Kromě původních doprovodných textů provedených gotickou minuskulou se v bibli objevují i pozdější přípisy z přelomu 14. a 15. století psané neúhlednou minuskulou a částečně v českém jazyce a také přípisy ze 17. století psané kurzívou, které jsou české i německé.⁸⁹ Na kresbách se střídají scény ze života šlechty, lze pozorovat oděvy dle francouzské módy, které se u nás ujímaly po vzoru první manželky Karla IV., Blanky z Valois.⁹⁰

Objednavatelem bohatě výtvarně zdobené *Velislavovy bible* byl Velislav, který je vyobrazen před postavou sv. Kateřiny⁹¹. Velislav byl doložen jako notář v kanceláři krále Jana Lucemburského a jako protonotář v kanceláři jeho syna Karla IV., zároveň byl také kanovníkem vyšehradské kapituly sv. Petra a mimo jiné i jako děkan kapituly sv. Apolináře. Jako osoba nejnižšího stupně svěcení (akolytský) mohl být tzv. ženatým klerikem, což dokládá průvodní text na fol. 149v, kde je s největší pravděpodobností vyobrazen právě Velislav se svou manželkou.⁹²

Obsah tohoto rukopisu, který je vrcholným dílem české gotické knižní malby⁹³, je založen na prolínání dějin spásy a dějin světa. Dějinami světa jsou

---

⁸⁵ Emma URBÁNKOVÁ, *Rukopisy a vzácné tisky pražské universitní knihovny*, Praha 1957, s. 18.

⁸⁶ Antonín MATĚJČEK, *Velislavova bible a její místo ve vývoji knižní ilustrace gotické*, Praha 1926, s. 9.

⁸⁷ VELISLAV, *Velislavova bible: příběh Josefa a Putifarky*, Praha 2005, s. 1.

⁸⁸ Antonín MATĚJČEK, *Velislavova bible a její místo ve vývoji knižní ilustrace gotické*, Praha 1926, s. 20.

⁸⁹ Zdeněk UHLÍŘ, *Velislavova bible, Velislavova bible picta, Velislav Bible*, Praha 2007, s. 9.

⁹⁰ Emma URBÁNKOVÁ, *Rukopisy a vzácné tisky pražské universitní knihovny*, Praha 1957, s. 18.

⁹¹ Vyobrazení na fol. 188r.

⁹² Zdeněk UHLÍŘ, *Velislavova bible, Velislavova bible picta, Velislav Bible*, Praha 2007, s. 12–13.

⁹³ VELISLAV, *Velislavova bible: příběh Josefa a Putifarky*, Praha 2005, s. 1.

zde myšleny dějiny svatých ve světě, konkrétně českého národního patrona sv. Václava, dějiny spásy jsou přímo navázány na české dějiny.⁹⁴

Velislavova bible je pramenem umělecko-historického poznání, neboť i z hlediska typologie šatů přináší dvojí nazírání na kroje, objevuje se v ní tradiční středověké odívání, jež má kořeny v kultuře a umění antiky a zároveň se zde objevuje soudobý oděv svědčící o uplatnění gotického realismu.⁹⁵

Bible obsahuje značné množství iluminací k tématu šlechtické války a násilí. Na iluminacích můžeme pozorovat stylizované obrysové kresby postav, které jsou doplněny základními barvami. Tématika násilí se v celé bibli objevuje velmi často ve spojení s biblickými výjevy. Na vyobrazení násilí byl kladen velký důraz, každá scéna obsahující násilí je doplněna výrazně červenou barvou, jež dodává určitou autentičnost (obr. č. 4).

1.3 Liber depictus

Obsáhlý kodex českého původu *Liber depictus*⁹⁶ z poloviny 14. století je často srovnávám s Velislavovou biblí, která pochází ze stejného období. Na základě slohové a obsahové kritiky kreseb obsažených v rukopisu se datuje jeho vznik do doby okolo roku 1340.⁹⁷ *Liber depictus* je také znám pod názvy Liber pictus nebo Obrázková kniha krumlovská, název pochází z titulního obrazu knihy, na kterém je přípisek z 15. století.

Nejstarší obrázkovou knihou tohoto druhu je tzv. *Bible imagée*, která se dochovala ve dvou zlomcích, vznikla krátce po začátku 13. století. Gotické obrazové knihy vznikaly nejdříve ve Francii, odkud postupně pronikaly do střední Evropy, je možné, že pronikly přímo do Čech, jelikož mimo naše území

---

⁹⁴ Zdeněk UHLÍŘ, *Velislavova bible, Velislai biblia picta, Velislaus Bible*, Praha 2007, s. 24–25.

⁹⁵ Antonín MATĚJČEK, *Velislavova bible a její místo ve vývoji knižní ilustrace gotické*, Praha 1926, s. 20.

⁹⁶ *Krumlovský obrazový kodex aneb Liber depictus*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370.

⁹⁷ Adolf CHALOUPKA a Marie ANTONIE, *Život svaté Alžběty Durynské: v obrázkové knize českého původu ze XIV. století, zv. "Liber depictus"*, Praha 1941, s. 7.

nejsou ve střední Evropě dochovány knihy tohoto typu, knihy jako je *Liber depictus* nebo *Velislavova bible* nemají ve střední Evropě obdobu.⁹⁸

Liber depictus pravděpodobně pochází z jižních Čech, ve středověku byla uchována v českokrumlovské knihovně. Dle barokního přípisku slova *Crumloviae* lze předpokládat, že majitelem knihy byl minoritský konvent českokrumlovský, též také odvodit, že *Liber depictus* byl majetkem tohoto kláštera již ve 14. století. Kniha mohla vzniknout v době založení kláštera a mohla být objednána na zakázku jeho zakladateli.⁹⁹ Je tedy pravděpodobné, že kodex vznikl na objednávku některého člena z Rožmberského rodu.¹⁰⁰

Liber depictus obsahuje tři cykly k legendám o českých patronech. Hlavním sdělovacím prostředkem je v tomto rukopisu obraz, tento typ knihy se poprvé objevil ve vrcholné gotice. Rukopis obsahuje dva celky iluminací, první část obsahuje cyklus Bible chudých, druhá a zároveň větší část obsahuje cyklus legend. V knize jsou iluminace v systému vodorovných ilustračních pásů na celkem 171 pergamenových listech.¹⁰¹ Obrazová část kodexu má velmi uvolněnou strukturu, která se projevuje zejména v proporcích figur. Po umělecké stránce nedosáhl kodex příliš vysoké úrovně. Objevuje se v něm gotický realismus a naturalismus v rysech postav. Kreslené figurální výjevy a výzdoba odkazují na vlivy italského malířství typické pro polovinu 14. století.¹⁰²

Přestože kodex nedosahuje příliš vysoké úrovně z hlediska provedení iluminací, tak jeho výpovědní hodnota k tématu války a násilí není snížena. Na iluminacích s jednoduchou kresbou postav můžeme sledovat detailní zpracování oděvů a zbroje. Tématika války a násilí jde zde omezena na výjevy z českého raného středověku (obr. č. 9 a č. 10).

---

⁹⁸ Jindřich ŠÁMAL – Antonín MATĚJČEK, *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940, s. 129.

⁹⁹ Jindřich ŠÁMAL – Antonín MATĚJČEK, *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940, s. 134.

¹⁰⁰ Andreas FINGERNAGEL – Christian GASTGEBER, *Nejkrásnější bible středověku*, Praha 2009, s. 219.

¹⁰¹ Jindřich ŠÁMAL – Antonín MATĚJČEK, *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940, 112-136.

¹⁰² Josef KRÁSA, *České iluminované rukopisy I 3.-16. století*, Praha 1990, s. 87.

1. 4 Bible Václava IV.

V české společnosti druhé poloviny 14. století a začátku 15. století se výtvarné umění dostávalo na významnější místo než dříve a prostupovalo životem tehdejších lidí. V předhusitských Čechách k tomu byly mimořádné podmínky, hlavní zásluhu na tom měl král Karel IV., za jeho vlády vznikla řada nových kostelů plných obrazů a soch přinášejících vizuální zážitky.¹⁰³ Bohatství církevních, univerzitních a soukromých sbírek vytvořilo základ pro vznik Václavovy dvorské knihovny, která obsahovala řadu významných rukopisů. Zlomek knihovny odvezl zřejmě jeho bratr Zikmund v roce 1420 z Nového hradu u Kunratic, bratrovy rukopisy pro něj byly důležité, přestože byly povahově zcela odlišné, tak měli oba bratři vztah k umění, oba měli sběratelskou vášeň a sdíleli dobový romantický kult rytířství.¹⁰⁴

Jedním z významných rukopisů z Václavovy knihovny, který se dochoval, je *Bible Václava IV.*¹⁰⁵ či *Václavova bible*. *Bible Václava IV.* je ojedinělým počinem, jelikož se v ní prolínají dvě dobové tendence, zájem o úplný text bible a snaha o její podrobný obrazový doprovod.¹⁰⁶ Dle druhého prologu byla bible vytvořena pro krále Václava IV., po jeho smrti v roce 1419 se bible stala vlastnictvím císaře Zikmunda, v roce 1437 ji zdědil Albert II, po jehož smrti v roce 1439 přešla do vlastnictví císaře Fridricha III., poručníka posmrtně narozeného syna Ladislava Pohrobka. Fridrich III. nechal pravděpodobně rukopis svázat do tří svazků, po jeho smrti v roce 1439 zdědil bibli císař Maxmilián. Kolem roku 1574 byla bible přesunuta do knihovny zámku Ambras, odkud byla roku 1665 přesunuta do Rakouské národní knihovny ve Vídni, kde je dosud.¹⁰⁷

První překlady bible do německého jazyka nebyly církví schváleny a prohlášení vydané Karlem IV. v roce 1369 označilo rozšiřování vydání biblí přeložených do němčiny za kacířství. V době nástupu Václava IV. byly české země již rozděleny schizmatem a široké vrstvy obyvatelstva přijaly hnutí

---

¹⁰³ Josef KRÁSA, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, s. 221

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 11-16.

¹⁰⁵ *Die Wenzelsbibel*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764.

¹⁰⁶ *Tamtéž*, s. 130.

¹⁰⁷ Více ke středověkým biblím v díle Andreas FINGERNAGEL – Christian GASTGEBER, *Nejkrásnější bible středověku*, Praha 2009, s. 83

Devotio moderna s jeho veškerým reformačním potencionálem. *Bible Václava IV.* je nejmodernějším a nejlepším německým překladem, což dokazuje nejen panovníkovu lásku ke knihám, ale i jeho vztah k církevním autoritám. V bibli objednané králem se odráží jeho sebevědomý postoj církvi. Přestože byla bible ponechána nedokončená, tak je neobyčejně přepychová a stala se jednou z nejslavnějších biblí.¹⁰⁸ Jedná se o nejstarší opis úplného překladu biblického textu do němčiny pocházejícího z roku 1380, který byl pořízen nákladem mincmistra Martina Rotleva.¹⁰⁹

Je zřejmé, že rozdělení svazků ve Václavově bibli není původního rázu. Objednavatelem bible byl Martin Rotlev, člen patricijské německé rodiny na Starém Městě. Králova bible není originálem, ale opisem původního rotlevovského překladu.¹¹⁰ Bible značně rozšiřuje obvyklý repertoár ikonografických schémat. Výzdoba rukopisu převádí do obrazové podoby každou epizodu. *Bible Václava IV.* patří k nejhonosnějším rukopisům, které byly součástí královy knihovny.¹¹¹

V bibli se snoubí genealogické erby se symboly jeho osobních ideálů. Text byl sepsán v dokonalé jednotnosti, rozsáhlý rukopis je z velké části dílem jednoho písaře¹¹², avšak v nedokončeném stavu iluminací lze pozorovat množství plánování a práce nejméně devíti iluminátorů, několika malířů ornamentů a pomocných malířů. Není jasné, zda se jednalo o jednu iluminátorskou dílnu či několik dílen pracujících pro dvůr. Někteří iluminátoři ovládali německý jazyk, jelikož se příležitostně objevují chyby v německém překladu. Podobnosti ve stylu odkazují ke kronikám vytvořeným v jižním Německu kolem let 1380 a 1390. Umělci z Německa, Slezska a Moravy vytvořili v Praze takzvané václavské dílny. Většina autorů bible zůstává anonymní, můžeme jmenovat Mistra Sedmi dní, Mistra Šalamounovy historie či Mistra Morganovy bible, skutečná jména jsou známa jen dvě, M. Kuthner a

---

¹⁰⁸ Andreas FINGERNAGEL – Christian GASTGEBER, *Nejkrásnější bible středověku*, Praha 2009, s. 80-83

¹⁰⁹ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 35.

¹¹⁰ Josef KRÁSA, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, s. 21-24.

¹¹¹ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 18-35.

¹¹² Josef KRÁSA, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974, s. 21-24.

Fráňa, oba podepsali svá díla.¹¹³ Králova bible sehrála důležitou roli při vznikaní krásného slohu.¹¹⁴

Dle rytířského eposu *Willehalm*¹¹⁵, byla bible Václava IV. iluminována stejnými mistry a tak můžeme její vznik datovat od konce 80. let 14. století do roku 1395.¹¹⁶ Kolem její datace se vedly mnohé diskuze, nejčastěji bývá datována do let 1391-1395. Nověji se také objevil názor¹¹⁷ o počátku tvorby rukopisu v 80. letech 14. století.¹¹⁸

Bible Václava IV. obsahuje bohatě barevné iluminace, které jsou vždy detailně provedeny. Na rozdíl od předchozích ikonografických pramenů byl kladen důraz na detail kromě oděvů i na výrazech v tvářích postav. Tématika války a násilí je v tomto ikonografickém prameni obsažena ve velké míře, což je dáno biblickou tematikou (obr. č. 12). Většina iluminací je zde ve formě miniatur, které jsou detailně zpracované.

1.5 Krumlovský sborník

*Krumlovský sborník*¹¹⁹ vznikl v Čechách kolem roku 1420. Starší literatura uvádí, že byl vytvořen pro některý klášter na území Oldřicha z Rožmberka, který v roce 1420 odpřisáhl kalich. Na jedné ilustraci *Specula*, jedné z částí sborníku, se objevuje kalich na štítě krále Davida vítězícího nad nepřátelskou přesilou¹²⁰, který naznačuje sebevědomí husitů získané vítězstvími ve druhé polovině roku 1420.¹²¹ Rozhodující význam pro datování sborníku má miniatura¹²², která představuje čtyři muže a ženu klečící před oltářem, na němž stojí kalich a sluneční monstrance místo obvyklého malovaného retáblu. Tento obrázek lze spojit v souvislosti se situací v Praze v roce 1420, kdy nebyly

---

¹¹³ Andreas FINGERNAGEL – Christian GASTGEBER, *Nejkrásnější bible středověku*, Praha 2009, s. 80-83.

¹¹⁴ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 37.

¹¹⁵ *Willehalm*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Ser. n. 2643

¹¹⁶ Andreas FINGERNAGEL – Christian GASTGEBER, *Nejkrásnější bible středověku*, Praha 2009, s. 80-83.

¹¹⁷ Tento názor podpořila zejména Hana Hlaváčková a Viktor Kubík

¹¹⁸ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 34-35.

¹¹⁹ *Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10.

¹²⁰ Pag. 40.

¹²¹ Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 52.

¹²² Pag. 190.

v chrámech žádné obrazy, ale „Žádný rytý obraz nebyl v kostelích chován, nýbrž ve všech kostelích byla na hlavním oltáři kamenná archa, v které bylo vystavováno tělo Kristovo v monstranci, aby se mu věřící klaněli.“.¹²³ Na pražský původ sborníku odkazují některé miniatury Specula, které navazují na nástěnné malby v ambitu kláštera Na Slovanech.¹²⁴

Kodex obsahuje staročeské překlady nábožensko-mravoučných spisů. Nejdůležitějším z nich je dílo Zrcadlo člověčieho spasení od Ludolfa Saského¹²⁵, zastoupené ve vzdělání Tomáše Štítného. Dále jsou ve sborníku zastoupeni Albertus Magnus, S. Bonaventura a Henricus Suso. Krumlovský sborník je bohatě ilustrovaný kodex, obsahuje 288 obrazů v pravoúhlých rámech.¹²⁶

Hlavní iluminátor rukopisu je označen jako Mistr Krumlovského Specula či Mistr Krumlovského sborníku, podílel se na výzdobě řady dalších iluminovaných rukopisných památek, které vznikly v Čechách kolem poloviny 15. století¹²⁷, jedná se například o Bibli boskovickou, Bibli Zamojských nebo Bibli martinickou, která obsahuje nejstarší vyobrazení Mistra Jana Husa na hranici.¹²⁸ Menší část sborníku ilustroval malíř, kterému lze připsat figurální složku výzdoby Bible Zikmunda z Domažlic z roku 1419.¹²⁹ Na výzdobě Krumlovského sborníku se v menší míře podílel také Mistr Cerroniánského Pulkavy.¹³⁰

Mistr Krumlovského Specula čerpal inspiraci od domácích představitelů krásného slohu i od frankovlámsky orientovaných iluminátorů. Na iluminacích se objevuje iluzivní princip malířství, malíř užíval černé a bílé linie, přitom však zůstal koloristou, na iluminacích můžeme také pozorovat zvýšenou úlohu

---

¹²³ Vavřinec z Březové, *Husitská kronika*, přel. F. Heřmanský, Praha 1954, s. 99.

¹²⁴ Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 52.

¹²⁵ *Speculum humanae salvationis*, pag. 1-111

¹²⁶ Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 52.

¹²⁷ *Tamtéž*, s. 51.

¹²⁸ Karel STEJSKAL, *Iluminované bible v Čechách a jejich vztah k západoevropské knižní malbě* in: Helena PAVLINCOVÁ – Dalibor PAPOUŠEK, *Česká bible v dějinách evropské kultury*, Brno 1994, s. 98.

¹²⁹ Více k tématice husitských iluminovaných rukopisů v monografii Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 51.

¹³⁰ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 39.

ornamentů zdobících pozadí miniatur, jejich rozvoj je spojen s urychlením dílenského provozu a zapojení více iluminátorů do tvorby.¹³¹

Sborník obsahuje na každé stránce dvě miniatury na vrchní části jednotlivých stránek. Přestože jsou miniatury vzhledem k textu poměrně malé, tak jim to nijak neubírá na kvalitě ani na výpovědní hodnotě. Tématika násilí se zde opět prolíná s biblickou tematikou, do které jsou promítnuty střípky z českého prostředí (obr. č. 14). Násilné scény jsou detailně propracované, avšak nejsou tak krvavé, jako například ve *Velislavově bibli*.

1.6 Bible Zámojských

Bible měla ve středověku nesmírný vliv na veškerý život, což se oráží i v počtu dochovaných rukopisů biblí. Opatření rukopisu byla výsada majetnější vrstvy obyvatelstva, bible byla vzácným statkem jak ve smyslu duchovním, tak i ve smyslu materiálním. Její opsání trvalo zkušenému písaři zhruba čtyři roky, iluminovaná bible tak byla jednou z nejvíce kvalifikovaných prací.¹³²

*Bible Zámojských*¹³³, zvaná také *Starý zákon Zámojských*, pochází z poloviny 15. století a je českého původu.¹³⁴ Datace vzniku bible se udává po roce 1430¹³⁵, této dataci nasvědčuje hlavně výzdoba bible.¹³⁶ Vazba bible pochází z 18. století.¹³⁷ Původ rukopisu je neznámý, bible se nacházela v knihovně polského rodu Zámojských¹³⁸, poté byla přesunuta do Národní knihovny ve Varšavě a nakonec byla roku 1954 postoupena polskou vládou do

---

¹³¹ Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 52.

¹³² Karel STEJSKAL, *Iluminované bible v Čechách a jejich vztah k západoevropské knižní malbě* in: Helena PAVLINCŮVÁ – Dalibor PAPOUŠEK, *Česká bible v dějinách evropské kultury*, Brno 1994, s. 97.

¹³³ *Starý zákon Zámojských*, Praha, Národní knihovna ČR, XVII C 56.

¹³⁴ Milada SVOBODOVÁ, *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Universitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha 1996, s. 30.

¹³⁵ Eva Urbánková a Jaroslav Pěšina se domnívají, že Bible Zámojských vznikla v době kolem nebo po roce 1450

¹³⁶ Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 52.

¹³⁷ Milada SVOBODOVÁ, *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Universitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha 1996, s. 29.

¹³⁸ K osudům knihovny Zámojských a jejich rukopisů více v B. HORODYSKI, *Zarys dziejów Biblioteki Ordynacji Zamojskiej* in: *Studia nad książką poświęconę pamięci Kazimierza Piekarskiego*, Wrocław 1951, str. 259—341.

Národní knihovny v Praze jako částečná náhrada za autograf Koperníkova spisu *De revolutionibus orbium caelestium* z pražské knihovny Kinských.¹³⁹

Z bible se dochovala jenom část Starého zákona, který končí Knihou žalmů. Je napsána pečlivě kaligrafickou bastardou dle zásad diakritického pravopisu.¹⁴⁰ Rukopis je psán drobným úhledným písmem a ozdoben iniciálkami.¹⁴¹ Celkem obsahuje 31 barevných iniciál, z nichž 22 je figurálních.¹⁴² Na předním přیدهšti je nalepeno znakové exlibris Stanislava Zámojského z roku 1804, který dokládá vlastnictví rodem Zámojských.¹⁴³

Výzdoba bible jeví shodné prvky s pracemi Mistra Krumlovského *Specula* a žáků z jeho dílny. Pravděpodobným autorem iluminací v bibli tak je právě tento malíř a jeho pražská dílna. Stupňující se rutina v malbě tváří a drapérií nasvědčují tomu, že *Bible Zámojských* vznikla zřejmě později než Krumlovský sborník, jehož hlavním iluminátorem je právě Mistr Krumlovského *Specula*.¹⁴⁴ Původně byla považována za pozdní práci jeho žáka, avšak její malířská výzdoba ukazuje zejména v ornamentice svých bordur podobnosti s ranými Mistrovými miniaturami v Pražském misále. Zároveň i řešení drobných figurálních iniciál svědčí o podílu samotného Mistra na práci. Vcelku má však *Bible Zámojských* spíše dílenský ráz.¹⁴⁵ V bibli lze také pozorovat starší ohlasy, král je v bibli vyobrazen jako typický Lucemburk, bibličtí králové nosí českou vévodskou čepičku, stejnou, jakou má sv. Václav ve *Velislavově bibli*, ozbrojenci jsou oděni do soudobých krojů.¹⁴⁶

Bible obsahuje poměrně málo iluminací a o to ještě méně iluminací k tématu šlechtické války a násilí. Přesto v ní lze najít vyobrazení takovýchto scén (obr. č. 21 a č. 22). Všechny iluminace jsou ve formě malých detailně

---

¹³⁹ Vladimír KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha 1997, s. 98.

¹⁴⁰ Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 52.

¹⁴¹ Emma URBÁNKOVÁ, *Rukopisy a vzácné tisky pražské universitní knihovny*, Praha 1957, s. 21.

¹⁴² Více v Vladimír KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha 1997, s. 91.

¹⁴³ Milada SVOBODOVÁ, *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Universitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha 1996, s. 30.

¹⁴⁴ Karel STEJSKAL – Petr VOIT, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991, s. 52.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 28.

¹⁴⁶ Emma URBÁNKOVÁ, *Rukopisy a vzácné tisky pražské universitní knihovny*, Praha 1957, s. 21.

propracovaných ikon. I zde můžeme pozorovat detailní provedení oděvů a výrazů tváří.

1.7 Göttingenský kodex

Teologický spis *Göttingenský kodex*¹⁴⁷ uložený ve Státní a Univerzitní knihovně v Göttingenu pochází z roku 1464. Na jeho dataci se podílel zejména profesor Rudolf Urbánek. Autorem ručně psaného a iluminovaného kodexu je neznámý objednavatel z řad utrakvistů, dle některých historiků je autorem Martin Lupáč, jenž byl husitským teologem a sufragánem pražského arcibiskupa Jana Rokycany, jeho autorství však nebylo nikdy spolehlivě prokázáno a dodnes se o něm vedou diskuze. Část historiků se domnívá, že Lupáč mohl být autorem alespoň části rukopisu¹⁴⁸.

Göttingenský kodex obsahuje trojici polemických obrazově-textových skladeb, které jsou známy z mladšího *Jenského kodexu*¹⁴⁹, jedná se o traktát *O oklamání a zmámení křesťanstva skrze zlé kněžstvo*, *Časové obrazy* a *Tabulae veteris et novi coloris seu cortina antichristo*. Kodex zachycuje zkrácenou verzi textů, avšak oproti Jenskému kodexu obsahuje scénu s Jidášovým polibkem.¹⁵⁰ Kodex je často porovnáván s Jenským rukopisem, mají každý jinou předlohu, Jenský kodex nevznikl opisem podle Göttingenského rukopisu, ale dle staršího rukopisu.¹⁵¹ Rozdíly mezi *Göttingenským* a *Jenským kodexem* dokládají existenci většího množství exemplářů s variantami jednotlivých skladeb. Je naprosto jisté, že *Göttingenský kodex* nemohl být bezprostřední předlohou

---

¹⁴⁷*Göttingenský kodex*, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim.

¹⁴⁸ Lupáče za možného autora, alespoň části kodexu, považují Rudolf Urbánek a Miloslav Vlček, viz Rudolf Urbánek, *Starší obdoba rukopisu Jenského, rukopis Göttingenský*, Věstník České akademie věd a umění 61, 1952, s. 21-33, Miloslav Vlček: *Jenský kodex – kodikologický rozbor*, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie, 21, 1967, s. 73-106.

¹⁴⁹ *Jenský kodex* neboli *Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁵⁰ F. 41r, Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 161.

¹⁵¹ Zoroslava DROBNÁ, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970, s. 37.

*Jenskému kodexu*¹⁵². Ilustrace staršího *Göttingenského kodexu* jsou zřejmě prací písaře. Technika kolorované perokresby zde naznačuje sériovou produkci.¹⁵³

Lehce lavírované perokresby tvoří základ kompozice, do kterých byly vepsány texty. Některé detaily odpovídají způsobem práce florátorů užívajících obdobných motivů při výzdobě iniciál a svědčí o prostředí zhotovování obrazové složky rukopisu. Konstrukce architektury a typy oděvů dokládají, že iluminace byly zhotoveny dle starší předlohy, patrně z druhého či třetího desetiletí 15. století. Kvalita kresby v celém díle kolísá, byla rozlišena práce hlavního kreslíře, druhého mistra a nejméně tří dalších pomocníků¹⁵⁴. Nižší kvalita kresby byla typická pro rukopisy produkované ve větším nákladu.¹⁵⁵

Kodex obsahuje několik iluminací vyobrazující násilí či válku, avšak ukázky nemohou být použity z důvodu absence povolení k jejich uveřejnění s výjimkou jedné iluminace publikované v monografii (obr. č. 25). Iluminace obsahují kresby doplněné světlými barvami podobně jako je tomu u *Velislavovi bible*.

1.8 Jenský kodex

*Jenský kodex*¹⁵⁶ je jedinečnou památkou z hlediska obrazové reformní agitace, ale je i zrcadlem českého husitského hnutí, jež se hluboce vepsalo do středoevropských dějin 15. století. Rukopis byl zapsán v Jenské knihovně jako *Antithesis Christi et Antichristi*, dnes je však běžně známý jako Jenský kodex. Svůj název nese dle místa svého uložení v Akademické knihovně v Jeně, kde se dlouho nacházel.¹⁵⁷ Jádro kodexu tvoří obrazově-textové skladby, které kritizují

---

¹⁵² Více k původu Jenského kodexu napsal Miloslav Vlček: *K otázce předlohy Jenského kodexu*, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie, 17, 1963, s. 1-19., Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 161.

¹⁵³ *Jenský kodex: faksimile, komentář*, Praha 2009, s. 27.

¹⁵⁴ Práce iluminátorů rozlišil Victor Svec v díle *Bilgatisation. Antipäpstliche Bildpolemik der böhmischen Reformation im Göttinger Hussitenkodex*, Weimar, 1994

¹⁵⁵ Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 161.

¹⁵⁶ *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁵⁷ Více v *Jenský kodex: faksimile, komentář*, Praha 2009, s. 9-27.

poměry v římské církvi. Kodex vznikl na konci 15. století a počátku, zřejmě po roce 1495.¹⁵⁸

Svou skladbou je to kodex mixtus, tedy sborník smíšeného původu, sestavený z několika různých rukopisných jednotek a jednoho prvotisku. Všechny části, mimo první část fragmentu malé latinské antiteze, jsou psané česky. Obsah sborníku je husitský, jeho jádrem jsou obrazové Antithese, které jsou satiricky a útočně zaměřené proti poměrům v soudobé církvi, vedoucí složkou Antithese jsou obrazy. K jádru jsou přidruženy další obsahově příbuzné části, většina z nich již má traktátovou a historickou povahu, zde na rozdíl od obrazové Antithese převládá text, ilustrace jsou v menšině. Kodex má dřevěnou prkénkovou vazbu, desky jsou potaženy hnědou kůží s tlačenými ozdobami, provedenými slepotiskem, ozdoby sestávají z rámců z linek a pasů, vyplněných pletencem, renesančním ornamentem a rostlinnou rozvilinou s lístky a květy. Přední strana je ve střední části ozdobena postavou Mojžíše s desaterem v ruce stojícího v obdélném rámečku, nad postavou Mojžíše je vyobrazen kalich symbolizující obsahové zaměření sborníku, vazba byla původně zlacena a opatřena kováním se sponami, to se však nedochovalo. Dle slohového rázu výzdoby, ve kterém se ohlašuje renesance, lze vazbu Jenského kodexu datovat na konec první čtvrtiny 16. století. Jenský kodex obsahuje celkem 114 folií, z nichž je 105 folií papírových a 9 pergamenových. Sborník je uveden pamětním záznamem na fol. 1, který zní: „*Bohuslaus de/...sue cau/sa memorie manu/propria me fecit.*“. Slovo odstraněné razurou lze dnes nahradit slovem *Czechiticz*. Celý nápis pak v překladu zní: „*Bohuslav z Čechitic mne vytvořil vlastní rukou na svou památku.*“. Pod tímto nápisem je připsán název označující zřejmě celý sborník: „*Antithesis Christi et Antichristi*“, tedy Protiklady Krista a Antikrista.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 165.

¹⁵⁹ Zoroslava DROBNÁ, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970, s. 8-11.

Jenský kodex vznikl na počátku 16. století, některé složky jsou z konce 15. století¹⁶⁰. Jeho vznik je spojován s prostředím pražské univerzity.¹⁶¹ Většina kodexu vznikla zásluhou Bohuslava z Čechtice¹⁶², utrakvisty, který byl jeho objednavatelem a sestavovatelem, původně byl považován i za iluminátora, ale tento názor byl vyvrácen.¹⁶³ Rukopis vznikl v Čechách, s největší pravděpodobností v Praze, krátce po svém vzniku, mezi lety 1527 až 1548, se však dostal do univerzitní knihovny v Jeně. *Jenský kodex* byl v roce 1951 darován prezidentem Wilhelmem Pieckem jako státní dar Klementu Gottwaldovi a byl uložen v Knihovně Národního muzea¹⁶⁴

Nevelký svazek upoutal Dobrovského, který se o něm zmínil ve své tištěné zprávě o své cestě z roku 1796, podrobněji se k němu vrátil v roce 1818 v přepracovaných *Dějínách české řeči a starší literatury*. Dobrovský byl prvním, kdo rukopisu věnoval dílčí vědeckou pozornost, přispěl k jeho určení a datování, a uvedl tuto významnou památku do odborné české literatury a do souboru nejceněnějších dokladů české minulosti. Určil prvotisk jako utrakvistickou přílohu k Pasionálu tištěného roku 1495, Bohuslava z Čechtice považoval za autora nebo sběratele jednotlivých částí kodexu, čímž došlo ke správnému základu datování, dle Dobrovského byl kodex sestaven na počátku 16. století (některé části starší). P. J. Šafařík pořídil v Jeně částečný opis a popsal některé iluminace, důležitý byl odkaz Šafaříka na podpis Bohuslava z Čechtice nacházejícího se pod slokou bojového chorálu *Ktož jsú boží bojovníci* doprovázející obraz Žižky v čele husitského vojska na fol. 76r, Bohuslav z Čechtice byl považován za skladatele písně. Historik Jaroslav Goll datoval *Jenský kodex* do 15. století. Roku 1901 byl *Jenský kodex* zapůjčen do

---

¹⁶⁰ Datace je shodou několika badatelů, Miloslava Vlka z hlediska paleografického a kodikologického, dle Karla Stejskala a Zoroslavy Drobné z hlediska uměleckohistorického, více k bádání v Karel STEJSKAL, *Poznámky k současnému stavu bádání o Jenském kodexu*, Umění 9, 1961, s. 1-6. či v Miloslav VLK, *Jenský kodex – kodikologický rozbor*, Sborník Národního muzea – A 21, 1967, s. 75

¹⁶¹ Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 165.

¹⁶² Jméno objednavatele Jenského kodexu se objevuje v částečně vyškrábaném záznamu na titulním listu a ve formě „*Hec Deosolemnisa de Czechticz*“ na f. 76r

¹⁶³ *Jenský kodex: faksimile, komentář*, Praha 2009, s. 43.

¹⁶⁴ Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 162.

Národního muzea, kde Zdeněk Nejedlý pořídil jeho diplomatický přepis s připojenými popisy iluminací. Karel Chytil se jako první odborně zabýval výtvarnou stránkou kodexu, došel k přesnějšimu přesvědčení, že ilustrace *Jenského kodexu* ukazují částečnou příbuznost s kutnohorskými kancionály, jejichž autorem byl okolo roku 1490 iluminátor Matouš a s mladoboleslavským kancionálem, který tvořil Janíček Zmizelý z Písku.¹⁶⁵

Nejdůležitější a vlastně i základní složkou *Jenského kodexu* jsou obrazové antiteze. Hlavní váha je v nich kladena na názorné ztvárnění protikladů a nesrovnalostí mezi Kristem a papežem od dob prvotního křesťanství, vždy ve dvojicích obrazů jsou na jedné straně zachyceny výjevy ze života apoštolů v dobách pravé církve a na druhé straně je obsahově podobná scéna ze života církve zkažené. Významné místo v *Jenském kodexu* zauímají obraz s bezprostřední husitskou tematikou, jedná se o obrazy Mistra Jana Husa, Mistra Jeronýma Pražského, hejtmana Jana Žižky z Trocnova, husitského vojska a další. Nejedná se o dílo jednolitě, ale o heterogenní soustavu různorodých obsahově příbuzných celků.¹⁶⁶

Často je porovnáván s *Göttingenským rukopisem*¹⁶⁷ uloženým v Státní a Univerzitní knihovně v Göttingenu pocházejícího asi z roku 1464. Každý má ovšem jinou předlohu, *Jenský kodex* nevznikl opisem dle *Göttingenského kodexu*, ale dle staršího rukopisu, neznámá originální předloha je dle Rudolfa Urbánka dílem Martina Lupáče a je datovaná kolem roku 1464. Všechny části jsou opisem a kopií různých předloh rozdílného stáří, malířská výzdoba se opakuje v *Tabulích*, *Časových obrazech* a *Oklamání a znamení křesťanstva* v neznámé starší předloze, tyto tři části jsou součástí jádra i u Göttingenského rukopisu, autor nebyl schopný je napodobit v jejich slohovém charakteru a přetvořil je do vlastního, toto dovoluje určit kodex jako dílo z rozhraní 15. a

---

¹⁶⁵ Zoroslava DROBNÁ, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970, s. 7-26.

¹⁶⁶ Více o *Jenském kodexu* v Zoroslava DROBNÁ, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970, s. 14-17.

¹⁶⁷ *Göttingenský kodex*, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim.

16. století, tento přístup malířů k předloze činí z iluminací díla naplněná středověkým životem.¹⁶⁸

Jenský kodex se svojí malířskou výzdobou nevyrovná bohatým kancionálům a graduálům hýřících zlatou výzdobou, jelikož svým programem husitské kritiky hříšné světské krásy nemohl poskytnout iluminátorům příležitost k uplatnění velkého množství barev a zlata. Ve srovnání s dobovými graduály je mnohem skromnějším a prostším dílem, což odpovídá jeho ideovému charakteru a obsahu. Umělecká cena výzdoby *Jenského kodexu* tedy není prvořadá a nevyrovná se nejlepším dílům soudobé knižní malby.¹⁶⁹

Malířské dílo nepatří k nejlepšímu, co bylo v té době na našem území vytvořeno, avšak jeho výpovědní hodnota je veliká. Na malířské výzdobě se podílelo několik rukou z jedné dílny avšak různých dovedností.¹⁷⁰ Malířská výzdoba *Jenského kodexu* nemá jednotný charakter, na vzniku obrazového doprovodu se podílelo čtyři až pět iluminátorů, většina z těchto iluminátorů byla součástí malířské dílny působící v Praze na počátku 16. století, v jejich čele stál s největší pravděpodobností iluminátor Janíček Zmizelý z Písku, který je znám u Graduálu z Mladé Boleslavi.¹⁷¹ Janíčková dílna, která pracovala i pro krále, měla sídlo v hlavním městě a tak lze téměř s jistotou předpokládat, že *Jenský kodex* vznikl v Praze. Slohový charakter iluminací od Janíčka Zmizelého naznačuje, že se v devadesátých letech 15. století vyučil v pražské dílně iluminátora Matouše. *Jenský kodex* obsahuje celkem 120 listů, z toho je devět pergamenových a zbytek papírových. Z rukou Janíčka Zmizelého¹⁷² pochází nejlépe hodnocené části rukopisu, jedná se o všechny iluminace *Časových obrazů* a některé iluminace s husitskou tematikou¹⁷³, druhý

---

¹⁶⁸ Zoroslava DROBNÁ, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970, s. 37-54.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, s. 63-66.

¹⁷⁰ Zoroslava DROBNÁ, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970, s. 37-63.

¹⁷¹ Okresní muzeum Mladá Boleslav, inv. č. 21691

¹⁷² Janíček Zmizelý iluminoval také Graduál královehradecký z roku 1505, Graduál žitavský z roku 1512, úvodní folio Ostřihomského graduálu a Modlitební knížku více k jeho práci v díle Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvistu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 165.

¹⁷³ Fol. 5v-6r, 10v-11r, 55v-56r, 66r-77r, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

iluminátor je autorem výzdoby latinské antiteze¹⁷⁴, většiny traktátu *O oklamání a zmámení křesťanstva*¹⁷⁵ a prvního listů *Tabulí*¹⁷⁶, třetí iluminátor pracoval na výzdobě *Tabulí*¹⁷⁷, namaloval obrazy s husitskou tematikou¹⁷⁸ a první obraz traktátu *O oklamání a zmámení křesťanstva*¹⁷⁹ a vyzdobil celý text *Hádání Chytrosti s Upřímností*. Iluminátoři, byli stálými členy dílny Janíčka Zmizelého, ze které pochází i ornamentální výzdoba kodexu.¹⁸⁰

V *Tabulích staré a nové barvy* je princip barevné antiteze převeden z roviny rétorické do výtvarné. Světlé odstíny charakterizují pokoru prvotní církve, sytá barva je atributem Antikrista, falešných proroků a klamavých právníků, barva byla považována za lživou substanci, většina reformních hnutí s sebou nesla utlumení barevnosti ve výtvarném umění. Kritika obecné církve přechází v Časových obrazech v ostrou kritiku domácí církve.¹⁸¹ Na výsledné podobě Jenského kodexu se zřejmě podílela padesátá a šedesátá léta, kdy se postupně formoval nový typ ilustrací.¹⁸²

Kodex obsahuje bohatě barevné iluminace, jež jsou po stránce uměleckého provedení na mnohem vyšší úrovni, než iluminace ze stejné starého *Göttingenského kodexu*. Na iluminacích můžeme pozorovat detailní propracování postav, oděvů i zbroje. Několik iluminací se svým vyobrazením tematicky dotýká šlechtické války a násilí ve spojení s českým prostředím ve středověku (obr. č. 23 a č. 24).

---

¹⁷⁴ Fol. 2v-5r, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁷⁵ Fol. 80v-85v, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁷⁶ Fol. 9v, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁷⁷ Fol. 13r-37v, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁷⁸ Fol. 37v-38v, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁷⁹ Fol. 80r, *Jenský kodex neboli Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

¹⁸⁰ *Jenský kodex: faksimile, komentář*, Praha 2009, s. 57-84.

¹⁸¹ Kateřina HORNÍČKOVÁ, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvistu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠROŇEK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 165.

¹⁸² Milena BÁRTLOVÁ, *Na paměť svatých předků: husité a vizuální umění* in: Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP – Milena BARTLOVÁ, *Husitské století*, Praha 2014, s. 460.

2. Válka a násilí ve středověku v kontextu české šlechty

Následující kapitola se věnuje středověké válce a násilí s ohledem na českou šlechtu. Válka i násilí byly vždy součástí středověké společnosti. V období celého středověku nebyly válečné konflikty ničím výjimečným, ať už se jednalo o malé války v rámci rodů či jednoho státu nebo o rozsáhlé konflikty zapojující do válečné mašinérie hned několik zemí. Spolu s válkou vždy přicházelo i násilí, jednak násilí spojené přímo s bitvami a válečnými akty, tak i násilí spojené s drancováním a kořistěním. Pro úplnost je však nutné podotknout, že ač válka prakticky nemohla být prosta násilí, tak násilí se objevovalo nehledě na válku. Středověk je vnímán jako období plné tohoto fenoménu, což je dáno zejména vlivem historiků, avšak tento pohled na násilí je zkreslený.

Středověká společnost byla často zasažena válkou a poklidné fáze míru střídaly válečná období. Vojenské záležitosti se dotýkaly všech aspektů společnosti, avšak ne celá společnost byla militarizována.¹⁸³ Jen násilí vedené dle jasných pravidel mohlo být považováno za válku. Formální vyhlášení války se činilo skrze odpovědní list, který stanovoval lhůtu tří dnů.¹⁸⁴ Představa středověku jako doby násilí je hluboce zakořeněna v našem myšlení, tato představa však není vždy správná. V pozdním středověku bylo násilí prvkem budování státu, státy se sjednocovaly strachem.¹⁸⁵

K pochopení středověkého násilí je důležité si uvědomit jejich chápání významu tohoto slova, pojem „násilí“ užívali zřídka, většinou jen v případě znásilnění panny, pojem „krutost“ téměř nepoužívali a za „krutý“ považovali útlak, který ničí svět peklem a jeho působení vyvolá v samém konci pomstu za nespravedlivě prolitou krev. Tyran dováděl násilí do krajnosti, středověkým prototypem tyrana byl Herodes, jenž nařizoval popravu nevinných dětí. V

---

¹⁸³ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrotivosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 25

¹⁸⁴ Zdeněk BERAN, *Válka a násilí jako sociální kód české pozdně středověké šlechty*, Český časopis historický 115 (2), 2017, s. 323.

¹⁸⁵ Claude GAUVARD, *Násilí*, in: *Encyklopedie středověku*, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 423.

pozdním středověku se objevilo značné množství narážek na lidské povahy, jež se snadno rozohní, naproti tomu se ale agrese jen velmi zřídka odsuzovala.¹⁸⁶

Násilí bylo ve středověké společnosti hierarchizováno, od Boha přecházelo na krále a poté na šlechtu. Tato hierarchizace vytvářela podmínky pro legitimní násilí a pro spravedlivou válku¹⁸⁷ Šlechtické násilí bylo ve středověkém myšlení legalizováno ve formě křesťanského rytířství, náboženství hrálo prim ve středověkém životě a hlavně v chápání soudobých lidí.¹⁸⁸ Tato představa byla součástí mentálního světa české středověké šlechty. V husitském pojetí bylo pojetí křesťanského rytíře individualizováno, křižáci hájili duše věřících a jednotu církve (obr. č. 23).¹⁸⁹

Křesťanská tradice stanovila pravidla pro spravedlivou válku, boj musel být veden za správnou věc, s úmyslem prospět protivníkovi a musel být zaštitěn veřejnou autoritou.¹⁹⁰ Bible znamenala pro obě strany husitského konfliktu občas spíše překážku než jednoznačnou pomoc při legitimaci války.¹⁹¹

Moc byla ospravedlňována silou, která ji zakládala a ochranou, jež z ní vyplývala. Vzestup mocných šlechtických rodů doprovázely únosy, znásilnění a vraždy již v raném středověku (obr. č. 3), na konci středověku, kdy byl stěžejní ideál míru, se opět objevily tyto formy násilí u západní šlechty. Šlechta si vyhradila násilí k vlastnímu prospěchu a unikla tak postihu, který požadoval stát nebo církve, násilí šlechtu ustanovovalo. Šlechta měla povinnost zajišťovat svoji pověst a upevnit tím svá privilegia, člověk musí užít násilí, aby se stal šlechticem, a pouze šlechtic si osobuje nárok na to ho užít, avšak násilí nebylo pouze výlučnou záležitostí šlechty, týkalo se všech společenských vrstev. Společnost byla zcela ovládána silou.¹⁹²

---

¹⁸⁶ Claude GAUVARD, *Násilí*, in: Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 425-426.

¹⁸⁷ Zdeněk BERAN, *Válka a násilí jako sociální kód české pozdně středověké šlechty*, in: Český časopis historický 115 (2), 2017, s. 341-342.

¹⁸⁸ Philippe CONTAMINE, *Válka ve středověku*, Praha 2004, s. 322.

¹⁸⁹ Zdeněk BERAN, *Válka a násilí jako sociální kód české pozdně středověké šlechty*, in: Český časopis historický 115 (2), 2017, s. 326.

¹⁹⁰ Pavel SOUKUP, *Bible a násilí za válek s husity*, in: Pavel SOUKUP, Jaroslav SVÁTEK a kol. Křížové výpravy v pozdním středověku: Kapitoly z dějin náboženských konfliktů, Praha 2010, s. 80.

¹⁹¹ *Tamtéž*, s. 86.

¹⁹² Claude GAUVARD, *Násilí*, in: Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, s. 426.

Král stál v čele právního a vládního systému, měl právo vyhlášovat válku, udělit milost, měl chránit svůj lid a udržet království v bezpečí (obr. č. 2). Stejně jako král, byla i šlechta vychovávána a cvičena k boji. Přestože církve prosazovala Boží mír, tak za války ustupovala do pozadí.¹⁹³ Rozdělení společnosti na pracující, modlící a bojující, nebo-li tripartitio, vycházelo z jejich vykonávání povinností, jež byly těmto vrstvám přisouzeny. V druhé polovině 14. století došlo k rozdělení šlechty na pány a rytíře.¹⁹⁴

Rytířstvo tvořilo horní vrstvu nižší šlechty a tak se vojenští vůdci z této vrstvy snažili v době husitských válek získat pasování, jakožto nejvyšší poctu a zvýšené stavovské prestiže.¹⁹⁵ Rytířský ideál ztělesňovala postava rytíře jakožto elitního vojáka.¹⁹⁶ I Jan Hus ve svých kázáních vyzýval dobré křesťany, aby žili jako Boží rytíři.¹⁹⁷ Rytířství vzniklo na základě válečnických kodexů a přetvořilo se do své bytného kulturního fenoménu, který se odrazil v umění, literatuře, náboženství a písních. Rytířství získalo pozlátko civilizovaného vedení války a přineslo vojenské výhody. Nejhorším osudem rytíře bylo zajetí, což v nich probouzelo větší odvahu k boji.¹⁹⁸

Ve stínu středověkých hradů, jež dominovaly krajině, pracovali na polích rolníci s náradím, které mohlo snadno posloužit jako zbraň, toto náradí měli vždy po ruce a při sporech byl tak vysoký počet vražd.¹⁹⁹ Násilí souvisí i s kategorií cti, jelikož poškodit čest mohla i urážka a rytířská, potažmo šlechtická, čest bylo vysoce chráněna. Urážky na cti byly povětšinou řešeny násilím, které bylo vždy záležitostí mužů, i v případě urážce cti ženy, jelikož

---

¹⁹³ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrutnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 58-98.

¹⁹⁴ Wojciech IWAŃCZAK, *Lidé, meče, modlitby a práce: Tři stavy v české středověkém myšlení*, Praha 2011, s. 41-43.

¹⁹⁵ Zdeněk BERAN, *Válka a násilí jako sociální kód české pozdně středověké šlechty*, in: *Český časopis historický* 115 (2), 2017, s. 327.

¹⁹⁶ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrutnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 58-98.

¹⁹⁷ Zdeněk BERAN, *Válka a násilí jako sociální kód české pozdně středověké šlechty*, in: *Český časopis historický* 115 (2), 2017, s. 327.

¹⁹⁸ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrutnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 58-98.

¹⁹⁹ *Tamtéž*, s. 26.

čest ženy je v rukou muže. Násilí se neodehrávalo jen na okraji společnosti, ale i v jejím středu.²⁰⁰

Násilí bylo často spojeno kromě války i s vykonáváním veřejných trestů.²⁰¹ V zemském právu můžeme pozorovat změny, které způsobily časté krevní msty. Zásada „oko za oko, zub za zub“ byla zdrojem častých konfliktů, jednalo se zejména o rodová nepřátelství vedoucí k soukromým válkám. V 15. a 16. století se stále více prosazovala tendence potrestat pachatele trestných činů.²⁰²

V pozdním středověku již nebylo pravidlem, že by výše postavení šlechtici prosazovalo svoji způsobilost v boji, přesto však byla jejich značná část vojensky zdatná. Husitské války upozornily na mimořádné schopnosti a kvality českých válečníků (obr. č. 23 a č. 25).²⁰³ Husitská vojska se vyznačovala nezvyklou krutostí a vzdálila se rytířským zvyklostem a ideálům.²⁰⁴ Stoupenci husitské náboženské reformy čelili v letech 1420-1431 mezinárodní ozbrojené intervenci ve formě sérií křižáckých výprav. Náboženská motivace konfliktu, jenž nabýval do podoby svaté války, byla na obou stranách. Náboženské předobrazy posvátného boje sehrály roli symbolů, jenže měly dodat vojenským akcím legitimitu a účastníkům morálku a motivaci k boji.²⁰⁵ Mistr Jan Hus považoval za příčinu vzniku poddanství násilí a útisk.²⁰⁶

Šlechtické války v 15. století byly vyjádřeny svébytných právních norem, které byly určovány vlastními pravidly. Válečnictví bylo nadále i v 15. století nadále součástí mentality a sociální praxe české šlechty, avšak šlechta se neustále snažila nalézt vlastní cesty pro usmíření dílčích konfliktů. Rytířstvo tvořilo horní vrstvu nižší šlechty a tak se vojenští vůdci z této vrstvy snažili

---

²⁰⁰ Claude GAUVARD, *Násilí*, in: Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 426-427.

²⁰¹ Richard W. KAUPER, *War, Justice and Public order: England and France in the Later Middle Age*, Oxford 1988, s. 134.

²⁰² Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*, Praha 1979, s. 162-172.

²⁰³ Zdeněk BERAN, *Válka a násilí jako sociální kód české pozdně středověké šlechty*, in: Český časopis historický 115 (2), 2017, s. 338

²⁰⁴ Wojciech IWAŃCZAK, *Lidé, meče, modlitby a práce: Tři stavy v českém středověkém myšlení*, Praha 2011, s. 62.

²⁰⁵ Pavel SOUKUP, *Bible a násilí za válek s husity*, in: Pavel SOUKUP, Jaroslav SVÁTEK a kol. Křížové výpravy v pozdním středověku: Kapitoly z dějin náboženských konfliktů, Praha 2010, s. 79.

²⁰⁶ Wojciech IWAŃCZAK, *Lidé, meče, modlitby a práce: Tři stavy v českém středověkém myšlení*, Praha 2011, s. 46.

v době husitských válek získat pasování, jakožto nejvyšší poctu a zvýšené stavovské prestiže. V husitských Čechách se šlechtická válka řídila pravidly kurtoazie a obyčejového práva. Válka a násilí stále bylo součástí společnosti, avšak pravidla se změnila.

3. Česká středověká šlechta a její vyobrazení v iluminovaných rukopisech

Následující kapitola se věnuje české šlechtě v období celého středověku a jejímu vyobrazení v ikonografických pramenech, které byly vybrány pro tuto diplomovou práci. Šlechta představovala v českém státě tradiční elitu²⁰⁷ s mnohasetletou tradicí a složitým vývojem a je tedy nezbytné přiblížit se k její problematice dříve, než přistoupíme k četnosti a formě jejího výskytu v iluminovaných rukopisech. Z období českého středověku se dochovaly desítky ikonografických pramenů, jež často obsahují šlechtickou tematiku, což ostatně vyplývá z faktu, že šlechta tvořila vedoucí silou středověké sociální společnosti a byla oporou feudálního systému.²⁰⁸ Šlechta se v iluminacích objevuje zejména ve spojitosti s válkou, ale je zachycena i při diplomatických jednáních, v souvislosti s biblickými vyobrazeními a také v blízkosti svých sídel či při šlechtických kratochvích. Určitým fenoménem bezprostředně spojeným se šlechtou je rytířství, jsou to totiž právě rytíři, tedy šlechtici ve zbroji, jež jsou nejčastěji vyobrazeni ve středověkých iluminacích.

Vnímání významu slova šlechta bylo ve středověku širší, než jak ho vnímáme dnes, označovalo skupinu lidí, ale i souhrn mimořádných schopností a vlastností přecházejících z otce na syna.²⁰⁹ Ve středověké společnosti hrála důležitou roli urozenost, čest a věrnost a šlechtic byl považován za nositele mravního kodexu.²¹⁰ Šlechta se postupně začala diferencovat na vyšší a nižší šlechtu, získat šlechtický titul se stalo otázkou prestiže a čím dále více jedinců se snažilo dosáhnout této dynamické sociální skupiny. Nižší šlechta představovala početnou vrstvu, jejíž dolní hranice byla propustná. V této nesourodé skupině byla členícími kritérii například starobylost, z čehož je

---

²⁰⁷ Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1378-1437: Lucemburkové na českém trůně II.*, Praha 2008, s. 265.

²⁰⁸ Komplexní pojednání o české středověké šlechtě, jejím vzniku a vývoji v díle: Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 9.

²⁰⁹ Robert ŠIMŮNEK, *Šlechtic a šlechtický stav*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 185.

²¹⁰ Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 17.

jasné, že dokud se stavy nezačaly uzavírat, tak bylo poměrně snadné dostat se do skupiny nižší šlechty.²¹¹ Se šlechtici, potažmo šlechtou, jsou spojovány ctnosti, což vyplývá z pojetí šlechtice jako vrchol mravního kodexu.²¹²

Od 10. do 12. století nelze ještě mluvit o šlechtě ve smyslu mocenských činitelů pyšnicích s rodovou urozeností, to se objevuje až kolem roku 1300, kdy se šlechta konstituovala.²¹³ Šlechta představuje z hlediska sociologie velmi komplexní fenomén. Po celém světě byla šlechta nositelem výsad a šlechtických, potažmo rytířských, ideálů, profil šlechty se lišil dle charakteru dané civilizace.²¹⁴ Počátky české šlechty jsou velmi složité, její rozvoj je spojován se vznikem feudálního systému, který se rozvinul ve střední Evropě, tento systém se zakládal na dužině či velkodružině. Raně středověká šlechta, založená na věrnosti a beneficiu, se od té vrcholně středověké lišila absencí pozemkového vlastnictví, z beneficiální šlechty se na konci 12. století stala šlechta pozemková, která měla dědičná práva na své pozemky a opírala se o dědičnou urozenost. Ve spojení s růstem pozemkového vlastnictví šlechty se upevňovalo jejich postavení a vznikaly nejstarší šlechtické rody, které se zprvu opíraly o kastelánské úřady v hradské soustavě.²¹⁵ Česká šlechta se postupně rozvíjela v 11. a 12. století, avšak právně vymezena byla až Statuty Konráda Oty, v nichž jsou zachyceny vztahy mezi úředníky a šlechtickými majiteli na konci 12. století.²¹⁶ Na přelomu 12. a 13. století se začala šlechta prosazovat vedle panovníka.²¹⁷

Důležitý předěl v nástupu šlechty k její vrcholné podobě znamenala polovina 13. století, kdy došlo k přímému střetu staré beneficiální šlechty

---

²¹¹ Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1378-1437: Lucemburkové na českém trůně II.*, Praha 2008, s. 266.

²¹² Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 17.

²¹³ *Tamtéž*, s. 9-15.

²¹⁴ Více v: Vratislav VANÍČEK, *Sociální mentalita české šlechty: urozenost, rytířství, reprezentace (Obecné souvislosti, pojetí družiny, „modernizační“ trend)* in: Martin NODL — Martin WIHODA, *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Colloquia mediaevalia Pragensia 9, Praha 2007, s. 141-148.

²¹⁵ Jiří JUROK, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, Nový Jičín 2000, s. 10-16.

²¹⁶ Vratislav VANÍČEK, *Sociální mentalita české šlechty: urozenost, rytířství, reprezentace (Obecné souvislosti, pojetí družiny, „modernizační“ trend)* in: Martin NODL — Martin WIHODA, *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Colloquia mediaevalia Pragensia 9, Praha 2007, s. 165.

²¹⁷ Jiří JUROK, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, Nový Jičín 2000, s. 10-16.

s novou dědičnou šlechtou v odboji Přemysla Otakara II. proti králi Václavu I. Polovina 13. století také přinesla nástup dědičné šlechty v budování jejích hradů, postupu na kolonizovaná území a formování významných rodů s trvalými predikáty.²¹⁸ Pro předhusitskou českou šlechtu se na přelomu 13. a 14. století vytvořily česká pojmenování pro nižší a vyšší šlechtu.²¹⁹

V době pohusitské a jagellonské došlo k podstatným změnám v utváření šlechtické obce. Prosadila se bojová síla z nejbohatších a nejurozenějších rodů, ale i četné složky nižší šlechty. Vyšší šlechta se definitivně vydělila a uzavřela vůči nižší šlechtě, která krátkodobě posílila. V 15. století tak došlo k definitivnímu uzavření obou nových stavů a šlechta se vnitřně diferencovala. Změny způsobené husitskou revolucí se projevily ve vývoji změn titulačních řádů.²²⁰ Od počátku 15. století se označení šlechtic využívalo pro všechny členy panského a rytířského stavu, pro všechny urozené muže, mocné a na zemi usedlé.²²¹

Šlechta patřila k vítězům husitské revoluce, zpočátku byla v hluboké defenzivě a mocenské otěže držely jiné sociální vrstvy, zejména města. Po odeznění první revoluční vlny se nobilita postupně vracela na své ztracené pozice. Šlechta nejvíce profitovala z rozpadu zeměpanské domény a sekularizace majetku duchovenských institucí, jež přišly během revoluce téměř o 90% svých statků.²²² Husitská revoluce utvořila základní podmínky, za kterých se mohl rozvíjet šlechtický velkostatek.²²³ Šlechtic již nebyl jen válečníkem, ale změnil se na velkostatkáře, což se projevilo zejména v oblasti myšlení šlechty. Rytířský ideál byl odsunut do pozadí a byl nahrazen novým životním stylem, v němž hrála hlavní role reprezentace, majetek a podnikání.²²⁴

---

²¹⁸ Jiří JUROK, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, Nový Jičín 2000, s. 18.

²¹⁹ *Tamtéž*, s. 77.

²²⁰ *Tamtéž*, s. 76-81.

²²¹ Význam slova šlechta v projevu knížete Oldřicha zapsané v Dalimilově kronice „*Ostralé stříebro a zbožie šlechtu činí a často šlechtu chudoba chlapstvem vini*“, jmenuje zde movitý, i nemovitý majetek, jímž šlechta disponovala in: Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 11, Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 18.

²²² Robert NOVOTNÝ, *Šlechta*, in: Pavlína Cermanová — Robert Novotný — Pavel Soukup — Milena Bártlová, *Husitské století*, Praha 2014, s. 290.

²²³ Robert KALIVODA, *Husitské myšlení*, Praha 1997, s. 318.

²²⁴ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*, Praha 2002, s. 422.

V pozdním středověku již nebyla šlechta jednolitou skupinou, mezi jejími příslušníky existovaly velké právní, majetkové a mocenské rozdíly.²²⁵ Česká šlechta měla v pozdním středověku privilegované postavení.²²⁶

Tolik nezbytného k této středověké rozvrstvení sociální skupině, jež udávala tón společenskému i politickému životu po několik století. Jakožto důležitá složka české společnosti a častý objednatel iluminovaných rukopisů se ve všech vybraných ikonografických pramenech pro tuto diplomovou práci hojně objevuje. Rukopisy z raného a vrcholného středověku vznikaly povětšinou na objednávku katolické církve nebo panovníků, postupně jak šlechta dosahovala větších privilegií, tak se i ona stala častým objednavatelem, což se odrazilo zejména v tématice a provedení jednotlivých iluminací. Čím bohatší objednatel byl, tím luxusnější provedení rukopisů bylo. Velmi časté byly iluminované bible, které se těšily velké oblibě i v době husitské, kdy jejich produkce opět vzrostla.²²⁷

Nejstarší z vybraných rukopisů je tzv. *pařížský zlomek Dalimilovy kroniky*²²⁸ z počátku 14. století. Zlomek obsahuje bohatě zbarvené iluminace, které jsou na dobu vzniku velmi propracované. Na iluminacích jsou vyobrazeny zejména výjevy z českých dějin. V pařížském zlomku Dalimilovy kroniky se objevují rytíři reprezentující šlechtu ve zbroji po boku panovníka a v boji, což koresponduje s dobou vzniku. Všechny iluminace jsou celobarevné se zlatými prvky. Z první poloviny 14. století pochází také *Velislavova bible*,²²⁹ která obsahuje biblické výjevy, ve kterých je šlechta vyobrazena opět v rytířské zbroji. Iluminace *Velislavovy bible* jsou jednoduché, hlavním prvkem jsou černé obrysy doplněné základními barvami, které dokreslují obrazové sdělení. Předposlední z vybraných ikonografických pramenů ze 14. století je *Liber depictus*²³⁰. Tento ikonografický pramen ve formě komiksu má nejjednodušší formu kresby, používá pouze černou linii, která je hlavním sdělovacím

---

²²⁵ Tam Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*, Praha 2002, s. 290.

²²⁶ Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997, s. 17.

²²⁷ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, Praha 1906, s. 514.

²²⁸ *Kronika tak řečeného Dalimila* - fragment latinského překladu, Praha, Národní knihovna ČR, XII E 17.

²²⁹ *Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124.

²³⁰ *Krumlovský obrazový kodex aneb Liber depictus*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370.

prostředkem. Vyobrazení šlechty je zde jednoduché, rozpoznání je možné dle dobového odění. *Bible Václava IV.*²³¹ z konce 14. století je bohatě zdobená bible obsahující nádherné iluminace. Rytíři jsou v ní vyobrazeni v jasných barvách, jejich zbroj je vždy jasně modrá. Iluminace jsou stejně jako u pařížského zlomku Dalimilovy kroniky celobarevné a detailně provedené.

Z dvacátých let 15. století pochází *Krumlovský sborník*²³² zdobený četnými miniaturami, které vyobrazují biblické výjevy. U *Krumlovského sborníku* lze sledovat podobnost s *Biblí Václava IV.* v barevnosti i provedení jednotlivých iluminací. Do ztvárnění biblické tematiky se prosadilo soudobé klima, můžeme tak pozorovat odkazy na husitské války, které se projeví například na iluminaci, kde král David třímá štít se znakem husitského kalicha či na zbroji. *Bible Zámojských*²³³, pocházející ze třicátých let 15. století, obsahuje poměrně malé množství iluminací a šlechtu vyobrazuje jen okrajově. Iluminace jsou v bibli ve formě velkých iniciál vyskytujících se v textu.

Posledními dvěma zkoumanými ikonografickými prameny v této práci jsou *Jenský*²³⁴ a *Göttingenský kodex*²³⁵. Oba tyto kodexy vznikly na konci 15. až počátku 16. století. *Göttingenský kodex* je považován za starší než *Jenský*, vznikly však v poměrně krátkém časovém úseku a tak u nich můžeme pozorovat určité podobnosti. Vzhledem k době vzniku se tematika pohybuje kolem husitských válek, stejně tomu tak je u *Jenského kodexu*. *Jenský kodex* se oproti *Göttingenskému* pyšní detailně propracovanými iluminacemi. V *Göttingenském kodexu* se iluminace blíží více svým zpracováním provedení *Velislavovi bible*. Shodnost obou kodexů můžeme pozorovat například ve vyobrazení Jana Žižky z Trocnova.

Všechny vybrané iluminované rukopisy užití v této práci vznikly v průběhu celého středověku a jsou důležitými ikonografickými prameny pro poznání soudobé společnosti a kultury. U některých můžeme pozorovat téměř

---

²³¹ *Die Wenzelsbibel*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764.

²³² *Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10.

²³³ *Starý zákon Zámojských*, Praha, Národní knihovna ČR, XVII C 56.

²³⁴ *Jenský kodex* neboli *Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24.

²³⁵ *Göttingenský kodex*, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim.

shodné způsoby kresby a malby, u jiných zase podobnou tematiku a její provedení. Své svědectví přinášejí i po stoletích od svého vzniku.

4. Analýza vybraných iluminací a jejich kategorizace dle dílčích okruhů

V této kapitole budou vybrané iluminace podrobeny analýze a rozděleny do jednotlivých kategorií. Pro rozdělení iluminací byly vybrány dílčí okruhy, přesněji kategorie, které vyobrazují jednotlivé části zkoumané problematiky. Jedná se o násilí, válku, smrt, gender, mučení a torturu. Tyto kategorie byly vybrány dle souvislosti s šlechtickým násilím a válkou, všechny kategorie se vzájemně propojují a nemůžou být jedna bez druhé. Násilí na ženách má spojitost s gendrem, válka nutně souvisí s násilím a k tomu se zároveň přidává i kategorie smrti, která nemůže být opomenuta.

V *pařížském zlomku Dalimilovy kroniky* se nachází třináct celostránkových iluminací spojených s českými dějinami, bohatě barevné iluminace doplněné zlatým zdobením vyobrazují zejména události kolem panovnického dvora a českých vládců.²³⁶ Objevují se zde typické výjevy raného českého středověku, jako například zavraždění svatého Václava a svaté Ludmily, únos Jitky Břetislavem či bitva u Brůdku, z nichž byly některé použity pro účely rozboru. Šlechtická válka a násilí je ve zlomku vyobrazena právě v souvislosti s panovnickou družinou a bojem. Oproti mladším kodexům a biblím se *zlomek Dalimilovy kroniky* pyšní velmi zdobně vypracovanými iluminacemi, které vynikají detaily a pestrými barvami.

Velislavova bible je jednou z nejobsáhlejších středověkých obrazových knih ve střední Evropě²³⁷ a vyobrazuje na svých iluminacích zejména biblická témata, avšak dostalo se zde prostoru i pro výjevy z českých dějin, konkrétně scény ze života svaté Ludmily a svatého Václava. Šlechtu je možné v bibli pozorovat zejména jako rytíře ve zbroji či jako dvořany vedle vládce. Hlavním sdělovacím prostředkem jsou hnědé linie kreseb doplněné základními barvami, jako je červená, modrá a zelená. Určitou podobnost můžeme pozorovat s kodexem *Liber depictus*, který je podobně tvořen v kresebných liniích.

---

²³⁶ Pavol ČERNÝ, *Pařížský fragment kroniky tzv. Dalimila a jeho iluminátorská výzdoba*, Olomouc 2010, s. 7.

²³⁷ Zdeněk UHLÍŘ, *Velislavova bible, Velislai biblia picta, Velislaus Bible*, Praha 2007, s. 7.

Komiksově laděný *Liber depictus* opět přináší výjevy ze života svatých, tentokrát ve třech cyklech, které jsou doplněné textem.²³⁸ Vždy tři po sobě jdoucí cykly přinášejí prosté sdělení, což koresponduje s místem vzniku kodexu. *Liber depictus* vznikl v minoritském klášteře a tak je jeho jednoduchost odrazem důležitosti praktického sdělení liturgického obsahu, který převýšil nad uměleckou stránkou. Válka a násilí v souvislosti se šlechtou je vyobrazena opět v rytířské zbroji okolo panovníka.

Bible Václava IV., která sehrála důležitou roli při vzniku krásného slohu, přináší pestrobarevné iluminace, které jsou povětšinou ve formě iniciál a malých obrázků v textu.²³⁹ Provedení iluminací je velmi pečlivé a do detailu provedené, přestože jejich rozměry nejsou velké. Jak již bylo řečeno u *Velislavovi bible*, většina iluminací týkající se šlechtického násilí je z panovnického či bojového prostředí. Opět můžeme pozorovat detailně provedené ztvárnění rytířských zbrojí a samotných rytířů.

Dalším z vybraných pramenů je bohatě zdobený *Krumlovský sborník*, který obsahuje scény ze Starého a Nového zákona. Iluminace se ve většině případů nacházejí v horní části jednotlivých stran rukopisu a mají čtvercový formát. Miniatury jsou detailně propracované s užitím velkého spektra barev. Znovu se objevuje biblická tematika zpodobňující šlechtu zejména ve válečnickém postavení.

Poslední biblí vybranou pro tuto práci je *Starý zákon Zámojských*, který se, co se týče vybraných ikonografických pramenů, trochu vymyká. Na rozdíl od ostatních pramenů obsahuje jen velmi malou část iluminací a všechny jsou ztvárněny formou iniciál. Konkrétně se jedná od 31 barevných iniciál, z nichž je převážná část figurální.²⁴⁰ Pro zkoumané účely přináší pouze dvě iluminace s tematikou šlechtické války a násilí. Provedení iluminací je opět velmi propracované a zdobné s užitím pestrých barev.

Jenský kodex obsahuje křesťanskou tematiku a scény z českého husitského hnutí. Jeho malířská výzdoba není jednotná, jelikož se na práci

---

²³⁸ Jindřich ŠÁMAL – Antonín MATĚJČEK, *Legends o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940, 112-136.

²³⁹ Pavel BRODSKÝ, *Krásy českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012, s. 37.

²⁴⁰ Vladimír KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha 1997, s. 91.

podílelo více iluminátorů, některé iluminace proto dosahují vyšších kvalit než jiné.²⁴¹ Všechny iluminace v kodexu jsou pestrobarevné a můžeme v nich pozorovat kvalitu iluminátorů z konce středověku. Šlechtická válka a násilí se zde objevují v podobě husitských válek a okolností, které k nim vedly a poté následovaly. Po umělecké stránce se jedná o velmi kvalitní kodex.

Ze stejné doby jako *Jenský kodex* pochází i *kodeks Göttingenský*, jehož umělecká kvalita však nepatří k nejlepším. Autor kodexu nedokázal navázat na slohový charakter starších předloh, což však z tohoto kodexu činí dílo s velkou výpovědní hodnotou o soudobém životě.²⁴² Kresby doplněné zemitými barvami tvoří hlavní část z každého listu kodexu, který nijak nevyniká svojí barevností ani provedením. Tématika šlechtické války a násilí byla ztvárněna v podobě záznamu scén z doby husitské.

Všechny vybrané ikonografické prameny byly podrobeny historické analýze a zasazeny do kontextu. Z každého pramene byly vybrány iluminace, jež přímo či nepřímo souvisí se šlechtou ve spojitosti s válkou a násilím. Tyto iluminace jsou v následujících podkapitolách rozděleny do tematických okruhů, ve kterých jsou zařazeny do dobového kontextu.

4.1 Válka

Válka je forma řešení sporů, povětšinou krvavým způsobem, v užším pojetí se jedná o druh boje o život.²⁴³ Je formou konfliktu, kdy dojde ke střetu rozporných pojetí vztahů, práv a ve kterém proti sobě stojí dvě či více skupin, obcí nebo říší. Takovýto konflikt je válkou ve chvíli, kdy ho rozhodne ozbrojená moc v rámci vojenské konfrontace v delším časovém úseku.²⁴⁴ Ve válce je užíváno násilí s cílem donutit protivníka k podřízení naší vůli a je nástrojem politiky.²⁴⁵ Válka se jeví jako fenomén mající kosmologický

---

²⁴¹ *Jenský kodex: faksimile, komentář*, Praha 2009, s. 57-84.

²⁴² Zoroslava DROBNÁ, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970, s. 54.

²⁴³ *Velký sociologický slovník*, Praha 1996, s. 1365.

²⁴⁴ Norbert OHLER, *Válka a mír ve středověku*, Jinočany 2004, s. 7.

²⁴⁵ *Velký sociologický slovník*, Praha 1996, s. 1365.

charakter, jedná se o duchovní válku na nebesích vedenou anděly a vyvolanou pýchou Lucifera.²⁴⁶

Specifickým druhem jsou náboženské války, kterých bylo ve středověku značné množství, ať už se jednalo o křížové výpravy do Svaté země nebo proti českým husitům, nebyla válka ve jménu boha ničím neobvyklým. Cílem náboženské války je obracení na „pravou“ víru nebo na obranu vlastní víry. Náboženská válka může vést k prosazení nových principů uvnitř stávajícího náboženství nebo k obnovení původního, jež bylo potlačeno, jak tomu bylo v případě české reformace.²⁴⁷

Používání zbraní bylo považováno za legitimní a nezbytné k udržení a znovunastolení rovnováhy. Válka a potažmo ovládání se postupně ve středověku změnilo z privilegia aristokratické vrstvy na službu veřejnosti. Středověká válka měla dvě strany, na jedné stál rytířský stav s mravní silou ve službách Boha, na druhé žoldnéři ve vojenské službě zachovávající síly ve zbraních.²⁴⁸ Válka na smrt nedělala rozdíl mezi bojujícími a civilisty, čehož jsou typickým příkladem kruciáty. Rytíři bojovali v rámci pravidel pro boj v *bellum hostile*, kdy kořist a drancování byly prakticky příkazem.²⁴⁹

Dle Giovanniho z Legnana²⁵⁰ bránila všeobecnému míru na zemi směsice politických a náboženských úvah. Za první, že nejsou trestány zločiny, za druhé je nadbytek světského majetku, za třetí nezabýváme se přemáháním Dávla, za čtvrté nebereme v potaz škody, které způsobí válka, ztrátu majetku ani životů, za páté nebereme v potaz výsledky války a za šesté nerespektujeme Boží příkazy.²⁵¹

V ikonografických pramenech je vyobrazení války velmi časté, ať už se jedná o ztvárnění biblických válek nebo válek z dějin některého národa. Ve vybraných iluminovaných rukopisech se nachází poměrně značné množství válečných motivů spojených se šlechtickou společenskou vrstvou. V některých

---

²⁴⁶ Philippe CONTAMINE, *Válka ve středověku*, Praha 2004, s. 325.

²⁴⁷ *Velký sociologický slovník*, Praha 1996, s. 1365.

²⁴⁸ Franco CARDINI, *Válka a křížová výprava*, in: edd. Jacques Le Goff — Jean-Claude Schmitt, *Encyklopedie středověku*, Praha 1999, s. 844.

²⁴⁹ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrotnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 102-103.

²⁵⁰ Giovanni da Legnano byl italský kanonický právník v Bologni a podporovatel Urbana VI. při západním schizmatu.

²⁵¹ Philippe CONTAMINE, *Válka ve středověku*, Praha 2004, s. 325.

případech se jedná o konkrétní šlechtické osoby, jindy se objevují pouze v zastoupení.

Ztvárnění války v tzv. *Pařížském zlomku Dalimilovy kroniky* je velmi dynamické. Nabízí se zde pohled na bitvu u Brůdku mezi Čechy a Němci v roce 1040 (srov. obr. č. 1). Samotná *Dalimilova kronika* popisuje bitvu jako rovný boj s Břetislavovým vítězstvím.²⁵² *Kosmova kronika* přináší pohled na bitvu v hustém lese, kterou Břetislav vyhrál a na poražené straně zůstal Jindřich III.²⁵³ Kníže Břetislav je zde ztvárněn v červeném plášti se zdobnou helmicí, české rytíře od německých lze rozeznat jen dle směru útoku, všichni mají stejné helmice i meče. Výjimku v dynamickém ztvárnění války tvoří scéna zachycující svatého Václava uprostřed svého vojska, jak předává list poslovi, v dolní části iluminace se nachází vyobrazení zlického knížete Radslava ve stejném postavení (srov. obr. č. 2). Václava lze rozpoznat dle svatozáře kolem hlavy. Radslav v této scéně obdržel vzkaz od Václava, ve kterém mu sděluje nadcházející boj mezi nimi samotnými.²⁵⁴ Všechny postavy na iluminaci mají rytířskou zbroj, která se neliší na žádné straně konfliktu.

Z *Velislavovy bible* byly vybrány tři iluminace s tematikou šlechtické války. První z nich je vyobrazení Abraháma, jež osvobozuje Lota (srov. obr. č. 5). Scéna s Abrahámem v čele vojska je více statická, než předešlé vyobrazení z Pařížského zlomku. Abrahámův synovec Lot byl zajat při vyplnění Sodomy a Gomory, když se to doslechl Abrahám, vypravil svých 318 vycvičených služebníků a osvobodil Lota, jeho ženy i majetek.²⁵⁵ Na druhém vyobrazení jsou Izraelité pobíjející Asyřany (srov. obr. č. 7). Na tomto výjevu jsou Izraelité vykresleni jakožto rytíři ve zbroji, kdežto Asyřané jako prosté lidé prchající před jejich kopími. Poslední z vybraných iluminací je bitva mezi médským králem Arfaxadem a asyrským králem Nabukadnésarem (srov. obr. č. 8), která skončila Nabukadnésarovým vítězstvím a zabitím Arfaxada. Scéna vyobrazuje okamžik, kdy Nabukadnésar probodává svého protivníka Arfaxada a ten padá

---

²⁵² DALIMIL, *Kronika tak řečeného Dalimila*, edd. Marie Bláhová – Marie Krčmová, Praha 2005, s. 82–83.

²⁵³ KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. Magdalena Moravcová – Marie Bláhová, Praha 2011, s. 97–98.

²⁵⁴ DALIMIL, *Kronika tak řečeného Dalimila*, edd. Marie Bláhová – Marie Krčmová, Praha 2005, s. 53.

²⁵⁵ *Bible: překlad 21. století*, Praha 2009, s. 13–14.

z koně k zemi.²⁵⁶ Všechny tři vybrané iluminace jsou si velmi podobné, vždy vyobrazují jezdce ve zbroji na koních. Volba barev je střídá, avšak dobře doplňuje lineární kresbu. Šlechtic je zde opět reprezentován jako rytíř a bojovník.

Jelikož *Liber depictus* obsahuje cykly o svatých, tak neobsahuje příliš mnoho iluminací, jež by přímo souvisely s válkou a šlechtou. Přesto se v něm jedna nachází a to vyobrazení Ludmily odcházející z Prahy na Tetín, na tomto výjevu je Ludmila doprovázena svým vojskem (srov. obr. č. 10). Vojáci jsou zde ztvárněni v dobových oděvech s helmicemi a štíty. Ludmila odchází z Prahy po vyslyšení varování „*Budou-li vás stíhati v místě jednom, utecte do jiného*“.²⁵⁷

Bible Václava IV. přináší celou řadu iluminací s tematikou války, obléhání či přesouvající se armády. Výjev s porážkou Filištínů Izraelity (srov. obr. č. 11) je velmi barvitě vymalován. Izraelité jsou vyobrazeni jakožto rytíři ve zbroji jdoucí z velkého města, kdežto Filištínci jsou ztvárněni spíše jako prostí lidé z menšího města třesoucí se strachy před přicházející porážkou. V této souvislosti lze pozorovat tendence autorů iluminací vyobrazovat vítězíci stranu ve zbroji a poraženou jako prostý lid, je tomu tak u některých iluminací v *Bibli Václava IV.* a ve *Velislavově bibli*, naproti tomu *Pařížský zlomek Dalimilovy kroniky* vyobrazuje obě strany v rytířské zbroji a podstatě sobě rovné. Scéna s vojskem krále Rechabeáma, syna Šalamouna, jež bojuje se severními Izraelci o navrácení království²⁵⁸ je jednou z iluminací, kde jsou obě strany boje vyobrazeny v rytířské zbroji (srov. obr. č. 13). Obě válčící strany jsou v rytířské zbroji a podobném oděvu, jež odráží módu z doby vzniku rukopisu.

Krumlovský sborník přináší jen velmi malou část iluminací spojenou se šlechtickou válkou. Zajímavostí je iluminace vyobrazující krále Davida vítězíciho nad přesilou a držícího štít, na kterém je husitský kalich (srov. obr. č. 14). Vítězíci král David je oblíbená starozákonní předloha středověkých

---

²⁵⁶ *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 516.

²⁵⁷ *Život a umučení Svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily*, edd. Antonín Ludvík Stříž – Josef Pekař, Praha 1927, s. 35.

²⁵⁸ *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 204-205.

bojovníků svaté války.²⁵⁹ Tento výjev jasně dokládá odraz dobového dění v českých zemích a také objednavatele rukopisu, kterým byl husitský stoupenec.

Scéna s Jozuem v čele izraelského vojska je vyobrazena ve *Starém zákoně Zámojských* (srov. obr. č. 21). Jozue, syn Núnův, byl Mojžíšovým nástupcem v proroctvích, stal se velikým zachráncem vyvolených Božích a Izrael uvedl do svého dědictví.²⁶⁰ Miniatura ukazuje rytíře jdoucí za svým vůdcem. Barevností se iluminace velmi podobá *Krumlovskému sborníku* a *Bibli Václava IV.*, s nimiž má velmi podobný důraz na detaily.

Z *Jenského kodexu* jsou nejdůležitější dvě iluminace s motivy války, jedná se o boj křižáků s husity (srov. obr. č. 23) a Jana Žižku v čele vojska (srov. obr. č. 24). Obě tyto iluminace odrážejí dobové klima. Iluminace s bitvou husitů s křižáky obsahuje barvitě vyličené boje. Malba je velmi detailní a propracovaná. Vojsko křižáků je označeno jako vojáci Herodovi vraždící nevinátka, ta jsou nabodnuta na kopí. Vojsko husitů má nad sebou vlající prapor se zlatým kalichem a nápisem „*veritas vincit*“, tedy pravda vítězí.²⁶¹ Scéna s Janem Žižkou v čele vojska vyobrazuje slepého vojevůdce a za ním jeho družinu v rytířské zbroji, samotný Žižka je oděn v prostém rouchu. Vojsko nad sebou má sluneční monstranci a nad Žižkou je nápis „*Žižka náš bratr věrný*“, pod malbou je pak napsána vojenská píseň „*Nepřátel se nelekejte, na množství nehleďte; Pána svého v srdci mějte, proň a s ním bojujte a před nepřáteli neutíkejte*“²⁶² Scéna s Žižkovým vojskem by mohla být datována do roku 1423, kdy již slepý Žižka, který přišel o druhé oko při obléhání hradu Rábí²⁶³, odešel z Tábora se svými stoupenci²⁶⁴ a snažil se

---

²⁵⁹ Pavel SOUKUP, *Bible a násilí za válek s husity*, in: Pavel Soukup — Jaroslav Svátek a kol., *Křížové výpravy v pozdním středověku: Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010, s. 81.

²⁶⁰ *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 564.

²⁶¹ Milena BÁRTLOVÁ, *Na paměť svatých předků: husité a vizuální umění* in: Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP – Milena BARTLOVÁ, *Husitské století*, Praha 2014, s. 460.

²⁶² *Tamtéž*, s. 464.

²⁶³ *Staročeské vojenské řády: Háje, Vleček, Žižka*, ed. František Svejskovský, Praha 1952, s. 32.

²⁶⁴ František ŠMAHEL, *Husitské Čechy: Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 183-184.

zorganizovat husitskou vojenskou moc pro boj s domácím i zahraničním nepřítelem.²⁶⁵

Obdobné vyobrazení jako v *Jenském kodexu* můžeme najít v *kodexu Göttingenském*. V čele vojska je vyobrazen slepý Jan Žižka, za ním jdou vojáci (srov. obr. č. 25), oproti *Jenskému kodexu* však nejsou vyobrazeni v rytířské zbroji, ale v prostých oděvech. Vojáci třímají řemdihy, vidle a další zbraně typické pro husitská vojska, vedoucí voják drží červený prapor s kalichem.²⁶⁶ Společně s *Jenským kodexem* je zejména sluneční monstrance a koncepce postavení Žižkova vojska, je jisté, že iluminátoři museli mít stejnou předlohu. U *Göttingenského kodexu* můžeme pozorovat nepřiliš propracovanou kresbu a obecně slabší umělecký projev, kdežto v *Jenském kodexu* je malba velmi precizní. V obou případech je pod iluminací text písně zmíněný výše. V podstatě jsou obě iluminace shodné, liší se pouze v malých detailech a zejména v umělecké zručnosti.

4.2 Násilí

Středověk je obecně vnímán jako období plné válek a násilí, vnímání středověkého násilí se však velmi odvíjí od samotných historiků, kteří toto téma zkoumají a prezentují.²⁶⁷ Je jisté, že násilí bylo součástí středověké společnosti a mělo na ni hluboký vliv.²⁶⁸

Středověká společnost chápala násilí jako vyústění činů, které jsou nezbytné pro zachování cti či pověsti. Násilí není primárně spojováno s morálním stavem. Již od raného středověku se odsuzovalo přílišné násilí, ale ne násilí jako takové. V tomto kontextu pak odpovídat na násilí násilím je dle soudobé společnosti prakticky nezbytné. Násilí bylo přijatelné v případě, že respektovalo nevyslovené zákony zavazující k vyhlášenému boji mezi nepřátelskými stranami. Z těchto skutečností vyplývá fakt, že násilí bylo ve

---

²⁶⁵ Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba: Žižka vůdce revoluce*, Praha 1930, s. 194.

²⁶⁶ *Göttingenský kodex*, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim, fol. 38r.

²⁶⁷ Richard W. KAUPER, *War, Jusitce and Public order: England and France in the Later Middle Age*, Oxford 1988, s. 134.

²⁶⁸ Edelgard E. DUBRUCK, *Violence and Late-Medieval Jusitce* in: Edelgard E. DUBRUCK — Yael EVEN, *Fifteenth century studies* 27, Camden 2002, s. 61.

středověku určitou hnací silou společnosti a společnost byla ovládána silou.²⁶⁹ Násilí se neodehrávalo jen na okraji společnosti, ale i v jejím středu.²⁷⁰ Od pradávna byla součástí všech společenských úrovní pomsta, na vrcholu společenské pyramidy bylo násilí ukotveno ve cti.²⁷¹

Násilí bylo jedním z ústředních motivů dobové literatury, rytířské romány byly plné rytířů a jejich chrabrých činů, není tak s podivem, že se násilí velmi často objevuje i v ikonografických pramenech, které často tvořily součást této literatury či tvořily samostatnou výpovědní hodnotu.²⁷² V iluminacích se dochovaly záznamy různých forem násilí, časté jsou zejména iluminace s tematikou stětí hlavy a probodnutí mečem či kopím.²⁷³

Zbraně byly běžně dostupné pro všechny vrstvy obyvatelstva, každý měl nůž a další zbraně, které mohl snadno využít.²⁷⁴ V dobách, kdy neexistovala policie a soudní spory byly dlouhé a nákladné, bylo snadné hledat v násilí východisko. Od páchání násilí měly odrazovat kruté tresty, čím extrémnější byl zločin, tím extrémnější bylo potrestání. Kde selhávala světská moc, tam zasahoval Bůh, ve středověkých kronikách lze pozorovat příběhy o Božím potrestání lidských selhání, boží trest nejčastěji stíhal ty, jež se provinili proti boží vůli či církvi.²⁷⁵ Základem společenského života bylo desatero, přikázání „nezabiješ“ bylo velmi sledované, a tak nejvyšším trestem zabití bylo trestáno pověšením.²⁷⁶

Většinu zločinů tvořilo zabití, krádeže a drancování nepřevýšily čtvrtinu všech případů prohřešení. Zabití bylo jurisdikcí nejlépe podchycenou formou

---

²⁶⁹ Claude GAUVARD, *Násilí*, in: Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 425-426.

²⁷⁰ *Tamtéž*, 427-429.

²⁷¹ Richard W. KAUPER, *War, Jusitce and Public order: England and France in the Later Middle Age*, Oxford 1988, s. 135.

²⁷² Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrutnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 30.

²⁷³ Edelgard E. DUBRUCK, *Violence and Late-Medieval Jusitce* in: Edelgard E. DUBRUCK — Yael EVEN, *Fifteenth century studies* 27, Camden 2002, s. 57.

²⁷⁴ Richard W. KAUPER, *War, Jusitce and Public order: England and France in the Later Middle Age*, Oxford 1988, s. 134.

²⁷⁵ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrutnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 26-47.

²⁷⁶ Claude GAUVARD, *Násilí*, in: Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 427-429.

násilí.²⁷⁷ Muži byli povětšinou popraveni mečem či oběšeni, při popravách žen a kacířů se užíval oheň, který byl z hlediska křesťanství považován za očistný. Popravy měly mít především odstrašující účinek, velká část poprav vykonávána na veřejnosti, i z tohoto důvodu měla podívaná zahrnovat co možná nejvíce bolesti a utrpení.²⁷⁸

Žen jakožto pachatelek násilných trestných činů a vražd bylo velmi málo, většinu tvořili muži, jediný trestný čin, kde je tomu naopak je vražda novorozeněte. Vdané ženy byly vystaveny násilí, ale počet vražd v rámci rodin byl nízká. Na bití žen se pohlíženo jako na něco nepatřičného a bylo zakazováno. Nespravedlivě se s ženami zacházelo do jisté míry nespravedlivě v případech znásilnění, ženy byly stereotypně vnímány jako svůdkyně a soudobé Evy. Znásilnění bylo bráno jako trestuhodné porušení králova míru, avšak počet osvobozených provinilců byl extrémně vysoký. Oběti znásilnění měly jen malou oporu v právním systému, mohly se pouze pokusit o vlastní obranu. Násilí ženy vůči muži se neshodovalo s ideály společenského pořádku, výjimky jsou pouze v případě sebeobrany.²⁷⁹

Kategorie násilí s ohledem na šlechtu je velmi důležitou kategorií. Ve všech vybraných iluminovaných rukopisech se násilí objevuje hojně. Jedná se většinou o násilí v bojích, o vraždy a mučení, popřípadě násilí na ženách a zvířatech.

První z vybraných iluminací pochází z *Velislavovi bible* a souvisí s Antikristem. Scéna vyobrazuje Antikrista, jenž přikázal zabít teology, které nepřesvědčil (srov. obr. č. 6). Násilí zde páchají muži v rytířské zbroji, vraždění teologové jsou oděni prostě. Násilí je zde vykonáváno zprostředkovaně, šlechta je pouze vykonavatel, nikoliv strůjce násilí.

Stejně tak tomu je i na iluminaci z kodexu *Liber depictus*, kde nechává kníže Boleslav povraždit měšťany a setnout šlechtu (srov. obr. č. 9). V tomto případě je šlechta jak vykonavatelem, tak obětí násilí. Boleslav je na tomto výjevu obklopen svoji družinou a přihlíží vykonávání své vůle. Násilí je v této

---

²⁷⁷ Claude GAUVARD, *Násilí*, in: Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 427-429.

²⁷⁸ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrotnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 26-47.

²⁷⁹ *Tamtéž*, s. 51-53.

podobě legitimizováno panovníkem, což se liší od předchozího výjevu, kdy byl strůjcem násilí Antikrist.

V *Bibli Václava IV.* se scény s násilím povětšinou omezují na válku, jako je tomu v případě války krále Rechabeáma se severními Izraelci o návrat království (srov. obr. č. 13), výjimku tvoří scéna kamenování Adonirama Izraelci (srov. obr. č. 12), kdy se násilí neslučuje s válečnou činností a figuruje zde jako forma trestu.

Krumlovský sborník přináší řadu ztvárnění násilí, ať se jedná o násilí spojené s válkou, výkonem trestu či vraždou. První z vybraných iluminací vyobrazuje Absolona, jinak také Abšalóma, jenž byl proklán kopími a meči (srov. obr. č. 15). Dle Bible byl Absolon proklán třemi oštěpy a poté ubit k smrti u posvátného stromu.²⁸⁰ Biblické pojetí Absolonovi vraždy je skoro identické s iluminací, malíř se držel biblické předlohy velmi přesně, muži, v tomto případě rytíři, probodli Absolona třemi kopími a v pozadí se nachází posvátný strom. Dalším iluminace ztvárňuje biblickou scénu, kdy Elezar proklál slona (srov. obr. č. 16). I zde se autor zdržel biblické předlohy, Elezar se obětoval, aby zachránil svůj lid, skočil pod slona, bodnutím do břicha ho zabil, avšak slon na něj padl a Elezar při svém hrdinském činu zemřel.²⁸¹ Elezar je na iluminaci vyobrazen jako rytíř, svým hrdinským činem plnil rytířský kodex, alespoň tak by se na to z hlediska šlechtické tematiky dalo nahlížet. Posledním výjevem z *Krumlovského sborníku* je Heliodor bičovaný posly božími za pokus o vyplenění Božího chrámu (srov. obr. č. 18). I zde je hlavní vykonavatel násilí oděn do rytířské zbroje a je tak řazen do šlechtické vrstvy.

Tolik k tematice násilí ve spojení se šlechtou. Většina vyobrazení reprezentuje tuto společenskou vrstvu jako rytíře. Rytířská zbroj je hlavním rozpoznávacím znamením. V případě panovníků je často také užita rytířská zbroj, avšak od té šlechtické je odlišena zejména svojí zdobností.

---

²⁸⁰ Bible: *Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 189.

²⁸¹ *Tamtéž*, s. 584.

4.3 Smrt

Smrt je častým motivem vyobrazovaným ve středověkých iluminacích. Ať už se jedná o smrt v boji, popravu, úmrtí na nemoc či vraždu, tak je smrt důležitou kategorií, jenž spojuje některé kategorie předchozí, a to zejména válku a násilí. Většina lidí se v životě zabývala otázkou života a smrti, ve středověkém evropském myšlení bylo chápání smrti prostorové. Středověký člověk rozděloval svět na svět živých a mrtvých. Tuto koncepci umocnilo zejména křesťanství se svou koncepcí posmrtného života. Pro křesťany byla smrt vstupem do posmrtného života plného spravedlnosti. Bohabojní a mravní lidé budou v tomto světě odměněni věčným životem a zlí lidé potrestáni. Toto pojetí tvořilo jednu ze základních motivací v životě každého křesťana. Fyzická smrt byla přijímána lépe než smrt duchovní, která čekala na pohany, odpadlíky a ty, kteří nepřijali křesťanskou víru.²⁸²

Pro středověkou společnost znamenala smrt přechod mezi životem a oním světem. V chápání smrti sehrála důležitou roli také církev, která od základu proměnila vztah mezi mrtvými a živými. Žebravé řády zavedly kázání na uctění památky zesnulého a připomínaly, že je nutné modlit se za mrtvé a připravovat se na vlastní smrt. Od raného středověku byla smrt považována za dlouhý spánek, později se objevila představa smrti jakožto okamžitého oddělení duše od těla, po němž přichází osobní soud. V pozdním středověku byl kladen větší důraz na individuální smrt a pohřební obřady se staly slavnostnějšími.²⁸³

Šlechtici vyžadovali, aby církevní společnost prosazovala zesnulým členům jejich rodu liturgické služby. Na sklonku středověku se vlivem epidemií a vzrůstající úmrtnosti přetrhala pouta, která vázala jedince ke světu předků. Vlivem reformace bylo přerušeno uctívání mrtvých a vytratila se představa očistce²⁸⁴

Častou příčinou smrti ve středověku mimo nemoci a stáří byla smrt v boji. Ať už se jednalo o válečná pole nebo šarvátky, byly počty mrtvých

---

²⁸² *Velký sociologický slovník*, Praha 1996, s. 1002.

²⁸³ Michel LAUWERS, *Smrt a mrtví*, in: edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, *Encyklopedie středověku*, Praha 1999, s. 676 –685.

²⁸⁴ *Tamtéž*, s. 682 –688.

vysoké. Po bojích zůstávali mrtví na bojištích do té doby, než bylo zřejmé, kdo padl a kdo utekl. Za možnost pohřbít členy své armády museli často draze zaplatit. O mrtvé na bojištích se staral vojenský kaplan, jenž uděloval poslední pomazání. Padlí urození byli pohřbeni na nejbližších hřbitovech, řadoví vojáci byli ve většině případů pohřbeni v masových hrobech.²⁸⁵

Co se týče ikonografických pramenů, je smrt častým tématem. Vyobrazení smrti a mrtvých doprovází většinu iluminací s válečnou tematikou. *Velislavova bible* přináší scénu se smrtí Egyptanů v Rudém moři (srov. obr. č. 4). Izraelité věřili Mojžíšovi a tak prošli Rudým mořem jako po suché zemi, avšak když se o to pokusili Egyptané, pohltily je vlny a našli v Rudém moři smrt.²⁸⁶ Rudé moře je zde vyobrazeno opravdu v rudé barvě, Egyptané v rytířské zbroji se nacházejí pod rudou tříští spolu se svými vozy a koňmi. V případě této iluminace je důraz na smrt velký a není o ní pochyby. Druhá vybraná iluminace vyobrazuje Antikrista nechávajícího zabít teology, které svými argumenty nepřesvědčil (srov. obr. č. 6) Dva rytíři v plné zbroji popravují teology stětím hlavy, někteří již leží v tratolišti krve. I v tomto případě je vyobrazení smrti velmi sugestivní.

Krumlovský sborník přináší celou řadu iluminací s tematikou smrti a násilí. Pro účely této kategorie byly vybrány dvě reprezentativní iluminace. Jedná se o vyobrazení Absolona prořátého kopími a meči (srov. obr. č. 15) a poté o scénu se zabitím krále Codruse (srov. obr. č. 17). Obě tyto scény mají společné prvky a to zejména vykonavatele vražd, u obou iluminací se jedná o rytíře. Scéna s vraždou krále Codruse je zajímavá v tom, že přináší určitý středověký pohled na smrt, na horní polovině je Codrus jakožto král, avšak na spodní části iluminace je již vyobrazen jako prostý člověk. Toto pojetí souvisí s Božím soudem, ať král nebo prostý člověk, nikdo neunikne Božímu soudu. Z *Bible Zámojských* stojí za zmínění scéna Judit, symbolem víry a věrnosti, s hlavou Holofernovou (srov. obr. č. 22), který je svědectvím o krutosti a středověkém zabíjení.

Ve všech vybraných ikonografických pramenech pro tuto práci je vyobrazena smrt, avšak jedná se povětšinou o smrt ve spojení s válkou a

²⁸⁵ Norbert OHLER, *Válka a mír ve středověku*, Jinočany 2004, s. 295-296.

²⁸⁶ *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 743.

násilím a proto je tomuto tématu více pozornosti věnováno v těchto dvou kategoriích.

4.4 Genderová specifika

Pojem *gender*²⁸⁷ je užíván pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a je spojován s mužem a ženou. Středověké vnímání pohlaví bylo zcela odlišné od současného. Ve středověku byla žena spojována se slabostí a negativními vlastnostmi, od přírody měla druhořadé postavení a byla závislá na mužské podpoře. Křesťanské pojetí vycházelo z Bible, Eva byla spolu s Adamem potrestána za prvotní hřích a každá žena pak byla vnímána jako osoba s „falešnou, panovačnou a nenechavou povahou“. ²⁸⁸ Vnímání ženy jakožto hříšnice se neslo celým středověkem, spolu s mariánským kultem začala být žena vnímána i jako Marie, vykupitelka. Žena byla v nižším postavení, muž ve vyšším, docházelo tedy k nadvládě jednoho pohlaví. Přestože se nacházely výjimky, bylo toto společenské uspořádání většinové.²⁸⁹ V jednotě mezi mužem a ženou se nachází symbol jednoty mezi Kristem a církví, z čehož vyplívá zásadní vliv církev na vnímání žen.²⁹⁰

V rozdělení středověké společnosti byly důležité tři stavy, na žádném místě tohoto rozdělení však není zastoupena žena jako samostatný stav či kategorie. I přes tento fakt, byla žena středověkými muži považována za určitou kategorii, až velmi pozdě začali užívat sociální a profesní rozdíly k odlišení různých modelů chování připisovaných ženám. Ženu v první řadě definovalo její tělo, pohlaví a rodinné vztahy. Jejich právní postavení záviselo na jejich vztahu k muži nebo skupině mužů.²⁹¹ Postavení ženy se ve středověku často měnilo, do konce 13. století docházelo k vzestupu ženského postavení,

---

²⁸⁷ Podstatu pojmu „gender“ vysvětlila Simone de Beauvoir ve svém díle *Druhé pohlaví*, Praha 1966.

²⁸⁸ Christine KLAPISCH-ZUBER, *Mužství a ženství*, in: edd. Jacques Le Goff — Jean-Claude Schmitt, *Encyklopedie středověku*, Praha 1999, s. 413-414.

²⁸⁹ *Tamtéž*, s. 422.

²⁹⁰ Regine PERNOUD, *Žena v době katedrál*, Praha 2002, s. 138-139.

²⁹¹ Christine KLAPISCH-ZUBER, *Ženy a rodina*, in: ed. Jacques Le Goff, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 1999, s. 241

kolem 14. a 15. století se měnila dobová mentalita ve vztahu k ženám a jejich postavení klesalo.²⁹²

Částečně výlučného postavení se domohly ženy, které se pohybovaly na knížecích a královských dvorech. Ve dvorské hierarchii stála na vrcholu manželka knížete či krále následována svými dcerami nebo sestrami svého manžela. I ovdovělé tchýně dosáhly význačného postavení. U dvora poté byly ženy z družiny nejvýše postavené ženy a ženy ve služebnictvu.²⁹³

Gendrový aspekt se ve středověku objevil i v pojetí cti. Čest je kategorií, jež je v každé historické epoše vnímána v závislosti na genderu, tedy rozdílném vnímání dobového pojetí cti mužů a žen. Ve středověkém pojetí se nadvláda ženy nad mužem brala jako ohrožení světového řádu. Dle historických studií se ukazuje, že v urážkách na osobní cti je zřetelné rozdílné pojetí morálky se u mužů a u žen projevují signifikantním způsobem. Urážky na cti mířené na ženy byly zejména hanlivé nadávky zpochybňující sexuální morálku žen. V případě obvinění z cizoložství nesla vinu žena. Takového provinění bylo ve většině případů trestáno veřejným pranýřováním, kterým žena ztrácela svoji čest. Středověk považoval ženskou sexualitu za neukojitelnou a tak byl vždy nutný neustálý mužský dohled.²⁹⁴

Středověké iluminace vyobrazují ženy poměrně často, nelze říci, že by vyobrazení ženy ve středověkých iluminacích bylo ojedinělé, avšak ženy jsou povětšinou vyobrazovány gendrově stereotypně. Žena je vyobrazena buď jako panovnice, svatá nebo prostá žena v podřízeném postavení. Převládajícím typem ženy je žena svatá, což zcela odpovídá zkoumaným materiálům, jelikož několik z nich jsou bible. V souvislosti s kategorií násilí lze pozorovat i vyobrazování násilí na ženách.

V *Pařížském zlomku Dalimilovy kroniky* se žena objevuje v osobě svaté Ludmily a dalších žen z přemyslovského rodu. Scéna s únosem Jitky knížetem Břetislavem z kláštera ve Schweinfurtu (srov. obr. č. 3) je velmi dynamická,

---

²⁹² Regine PERNOUD, *Žena v době katedrál*, Praha 2002, s. 10-11.

²⁹³ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Ženy na dvoře*, in: edd. Dana Dvořáčková-Malá — Jan Zelenka a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 241.

²⁹⁴ Tomáš BOROVSKEÝ — Dalibor JANIŠ — Michaela MALANÍKOVÁ, *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010, s. 113-124.

jak je typické pro iluminace od iluminátora tohoto zlomku. Jitka je vyobrazena na koni za Břetislavem, za nimi jeho družina pobíjí obránce kláštera a v pozadí stojí ženy a modlí se. Dalimilova kronika popisuje mnichy bránící klášter, v případě této iluminace se však jedná spíše o rytíře než běžné mnichy.²⁹⁵ Výjev v Pařížském zlomku je dynamický, ale není krvavý, jak scénu líčí Kosmova kronika.²⁹⁶ Dle popisu obou kronik odpovídá tato iluminace spíše líčení Dalimilovy kroniky, což koresponduje i s tím, že iluminace pochází z latinského opisu právě této kroniky.

Další vyobrazení ženy, tentokrát v nadřazeném postavení, můžeme vidět v kodexu *Liber depictus*. Scéna vyobrazuje Ludmilu, které se svojí družinou odchází na Tetín (srov. obr. č. 10). Její družina se skládá z rytířů, jenž mají helmice a štíty, brnění absentuje, jelikož v této době ještě nebylo zcela běžné. Přestože je scéna pouze kresebná bez doplňujících barev, tak z ní lze dobře vyvozovat sklíčenou atmosféru ne zcela dobrovolného odchodu a význačného postavení ženy.

V *Krumlovském sborníku* se objevuje scéna s moudrou ženou, která zkrotila Joabův hněv vůči městu Ábela (srov. obr. č. 20). Jedná o jedno z mála ztvárnění ženy jakožto moudré bytosti mající vliv na muže. Další scénou ze sborníku je pak Jefte obětující svou dceru Bohu (srov. obr. č. 19). Jeft nebo také Jiftách byl udatný bohatýr, který obětoval svoji jedinou dceru, protože to slíbil za úspěch ve svém tažení.²⁹⁷ Zde se opět žena objevuje v podřízeném postavení vůči muži, v tomto případě otcí.

Bible Zámojských přináší velmi málo iluminací spojených s válkou a násilím, pro kategorii genderu je zde pouze okrajová scéna vyobrazující Judit s hlavou Holofernovou (srov. obr. č. 22). Judit oklamala svojí tváří vrchního velitele asyrského vojska Holoferna a uťala mu hlavu, velitel byl potupen, jelikož byl s boží pomocí usmrcen rukou ženy.²⁹⁸ Jedná se opět o jedno z mála

---

²⁹⁵ DALIMIL, *Kronika tak řečeného Dalimila*, edd. Marie Bláhová – Marie Krčmová, Praha 2005, s. 78.

²⁹⁶ KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. Magdalena Moravcová – Marie Bláhová, Praha 2011, s. 80.

²⁹⁷ *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 148-149.

²⁹⁸ *Tamtéž*, s. 524.

vyobrazení, kdy je žena v nadřazeném postavení ve vztahu k muži, v tomto případě dokonce podpořená vůlí Boha.

Ať již v nadřazeném nebo podřazeném postavení, objevují se ženy ve středověkých iluminovaných rukopisech české i zahraniční provenience, avšak jejich úloha je povětšinou vedlejší a co do počtu jsou vždy v převaze mužská vyobrazení.

4.5 Mučení

Mučení je definováno jako souhrn prostředků a metod pro různé způsoby bolesti, které byly vymyšleny zvrácenou lidskou myslí. Zjednodušeně se jedná o týrání spojené s fyzickým násilím. Pro násilí všeho druhu je podstatné, že se jeho projevy formují na základě sociálního chování, jež je utvářeno určitým učením, toto učení může mít podobu zákonné či náboženské normy, politické či ideové propagandy.²⁹⁹ Mučení se odehrávalo v ústraní, popravy byly prováděny na veřejnosti, společnost byla vystavována násilí v mnoha formách i v dobách míru.³⁰⁰ Za mučení nelze označit všechny tresty, jež zahrnují fyzické násilí, jelikož tortura byla prováděna se dvěma účely, jako prostředek k získání důkazů od obviněných či svědků a jako součást trestu.³⁰¹

Násilných trestných činů přibývalo zejména v dobách války.³⁰² Ve válečných střetech bylo vždy přítomno nejen násilí, ale i mučení, středověk nevnímal zajatce v dnešním slova smyslu a tak měl omezené možnosti, jak s ním nakládat, bohatí zajatci se mohli vykoupit, zdatný zajatec mohl být zařazen mezi nevolníky vítězné strany, avšak ostatní se často setkávali s týráním.³⁰³ Je více než jisté, že násilí mělo hluboký vliv na život.³⁰⁴ Mučení ve

---

²⁹⁹ Otakar CAHLOUPKA: *Násilí, hrdelní právo a právo útrpné v českých zemích*, in: Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012, s. 279-281.

³⁰⁰ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrotnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 56.

³⁰¹ Více o metodách a způsobech středověkého mučení v díle Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012, s. 17.

³⁰² Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrotnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 57.

³⁰³ Otakar CAHLOUPKA: *Násilí, hrdelní právo a právo útrpné v českých zemích*, in: Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012, s. 281.

středověku bylo často spojeno s vírou, husité vraždili jeptišky, katolíci zavírali kališníky do stodol, které pak zapálili.³⁰⁵ Husitské spanilé jízdy ve jménu Boha byly více kořistnickými výpravami, které často trýznily místní obyvatele, než šíření jeho slova. Vraždami a mučením si lidé pomáhali prosadit svou, Boleslav zavraždil Václava, aby získal knížecí stolec, žoldnéři vypalovali lidské příbytky, aby měli dostatek jídla a zásoby.³⁰⁶

Útrpné právo, nebo-li tortura, bylo především právem a bylo součástí jurisdikce. Útrpné právo bylo formou mučení, jež mělo zjistit pravdu v otázkách viny a nevinny, tento fakt byl způsobem zejména tím, že do novověku byly velmi omezené možnosti v oblasti vyšetřování trestných činů.³⁰⁷ V kronikách se dochovalo mnoho záznamů o trestech za spáchané zločiny, častým trestem byla poprava. Záznamy o tortuře se dochovaly i v četných ikonografických pramenech, časté jsou hlavně iluminace s tematikou stětí hlavy.³⁰⁸ Hrdelnímu právo podléhali všichni, mimo šlechticů, u kterých musel popravu schválit král, ten však často, zejména v případech zemanů a nižší šlechty, přenášel rozhodnutí na svou kancelář, u duchovních musel být vyžádán souhlas kapituly. Hrdelnímu právu nepodléhaly těhotné ženy a děti.

Nečastějším hrdelním trestem bylo oběšení, nejkrutějším způsobem bylo vpletení do kola, které lámalo údy, a odsouzený pak pomalu umíral na očích veřejnosti. Exekuce za porušení náboženských pravidel byly prováděny upálením, jako například v případě Mistra Jana Husa a Jeronýma Pražského.³⁰⁹ Muži byli povětšinou popravováni mečem či oběšení, při popravách žen a kacířů se užíval oheň, který byl z hlediska křesťanství považován za očištný. Popravy měly mít především odstrašující účinek, velká část poprav vykonávána

---

³⁰⁴ Edelgard E. DUBRUCK, *Violence and Late-Medieval Justice* in: Edelgard E. DUBRUCK — Yael EVEN, *Fifteenth Century Studies* 27, Camden 2002, s. 57.

³⁰⁵ Tak se stalo například v Chotěboři ve východních Čechách, Otakar CAHLOUPKA: *Násilí, hrdelní právo a právo útrpné v českých zemích*, in: Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012, s. 282.

³⁰⁶ Otakar CAHLOUPKA: *Násilí, hrdelní právo a právo útrpné v českých zemích*, in: Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012, s. 282-284.

³⁰⁷ *Tamtéž*, s. 284.

³⁰⁸ Edelgard E. DUBRUCK, *Violence and Late-Medieval Justice* in: Edelgard E. DUBRUCK — Yael EVEN, *Fifteenth Century Studies* 27, Camden 2002, s. 61.

³⁰⁹ Otakar CAHLOUPKA: *Násilí, hrdelní právo a právo útrpné v českých zemích*, in: Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012, s. 284-296.

na veřejnosti, i z tohoto důvodu měla podívaná zahrnovat co možná nejvíce bolesti a utrpení.³¹⁰ Šlechta byla popravována výhradně stětím. Zda byl obviněný vinný nebo nevinný zjišťovalo útrpné právo, v praxi se při mučení přiznal téměř každý skoro k čemukoliv, jelikož se při mučení většinou nedala bolest fyzicky ani psychicky snést. První normy pro uplatňování útrpného práva vydal Karel IV., poté Jiří z Poděbrad. O výsledcích z práva útrpného byly vedeny úřední zápisy v tzv. smolných knihách, které jsou velmi důležitým historickým pramenem.³¹¹

V iluminovaných rukopisech z celého českého středověku můžeme nalézt záznamy o vykonávání útrpného práva a mučení. Ať už se jedná o bičování, kamenování, upalování či popravy, skýtají v tomto směru iluminace bohaté svědectví. Z vybraných ikonografických pramenů pro tuto diplomovou práci byly vybrány tři reprezentativní iluminace, které odrážejí dobové krutosti.

První z vybraných iluminací je scéna z *Bible Václava IV.*, která vyobrazuje Adónírama, který je kamenován a kde odjíždí král Rechoboám do Jeruzeléma (srov. obr. č. 12). Adódíram, syn Abdův, dohlížel nad nucenými pracemi a byl následně ukamenován Izraelci.³¹² Výjev z bible je velmi pestrobarevný se zdobným pozadím. Zajímavostí na této iluminaci je vozík krále Rechoboáma, který nevypadá jako královský vůz, ale jako obyčejný selský povoz.

Další z iluminací pochází z *Krumlovského sborníku* a vyobrazuje Heliadora, který je bičován za pokus o vyloupení Božího chrámu (srov. obr. č. 18). Scéna má v popředí jezdce a koně ve zlaté zbroji, dále dva mladíky, kteří z obou stran Heliadora bičují. Tato scéna je vyobrazena přesně tak, jak je popsána ve Starém zákoně: „Náhle se objevili ještě dva zdatní a silní mladíci, krásní na pohled, v nádherném plášti; přistoupili k Héliodórovi a neustále ho z

---

³¹⁰ Sean MC GLYNN, *Mečem a ohněm: Ukrotnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010, s. 40-47.

³¹¹ Otakar CAHLOUPKA: *Násilí, hrdelní právo a právo útrpné v českých zemích*, in: Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012, s. 284-296.

³¹² *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 197.

obou stran bičovali, až bylo těch ran bezpočet.“³¹³ Opět se jedná o velmi pečlivou malbu plnou detailů a zdobení.

Tématika mučení se také objevuje v *Göttingenském rukopisu*. Perokresba doplněná zemitými barvami vyobrazuje muže přivázaného ke kůlu a druhého, který ho bičuje, v levé části pak můžeme pozorovat tři stojící muže, kteří čekají, až přijdou na řadu. Vykonavatel bičování užívá místo biče svazek ratolestí.³¹⁴

Tyto formy mučení byly velmi časté ve středověkém světě. Kamenování zejména v raném středověku, bičování po celý středověk a upalování bylo časté zejména v období před husitskými válkami. Je otázkou, do jaké míry dokázali středověcí iluminátoři zachytit utrpení mučených, avšak s jistotou lze říci, že tyto iluminace velmi dobře dokládají již zmíněné formy mučení.

4.6 Víra

Bůh byl pro středověkou společnost společným jmenovatelem. Idea všemohoucího a všudypřítomného Boha objímala vše, co lidé viděli, slyšeli a co mysleli.³¹⁵ Víra obecně je přesvědčení, vnitřní jistota o pravdě, správnosti a existenci něčeho, co nelze logicky ani empiricky prokázat. V náboženství je typickým případem je entita Boha a reálnost nadpřirozena a zázraků, což činí základ náboženství.³¹⁶

Kategorie víry je velmi důležitá a to zejména proto, že velká část vybraných ikonografických pramenů pro tuto práci jsou bible. Západoevropská středověká společnost se jako dědic řecko-římského světa obohatila historií psané kultury, království středověké Evropy přejaly křesťanství v římské formě a převzaly křesťanské Písmo.³¹⁷ Projevem víry je poslušnost zákonům, jež plynou z podřízenosti Bohu. V průběhu celého středověku se objevovaly otázky

---

³¹³ *Bible: Písmo Svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1992, s. 600.

³¹⁴ *Göttingenský kodex*, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim, fol. 37v.

³¹⁵ Jean-Claude SCHMITT, *Bůh*, in: *Encyklopedie středověku*, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 36.

³¹⁶ *Velký sociologický slovník*, Praha 1996, s. 1385.

³¹⁷ Guy LOBRICHON, *Bible*, in: *Encyklopedie středověku*, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 27.

ohledně rozumové důvěryhodnosti náboženství, ty se poté řešily na jednotlivých koncilech.³¹⁸

Víra sehrávala ve středověku zásadní roli, ve jménu Boha byli pronásledováni nevěřící, vedeny války a umírali tisíce lidí. V ikonografických pramenech jsou četné záznamy o víře, jedná se zejména o biblická témata, jaká jsou například ve *Velislavově bibli*, *Bibli Václava IV.* či ve *Starém zákoně Zámojských*. Konkrétně jmenovat můžeme scénu z *Velislavovi bible*, kde Antikrist nechává zabít teology (srov. obr. č. 6), scénu z *Krumlovského sborníku*, kde starozákonní král David vítězí nad přesilou (srov. obr. č. 14) či výjev z *Bible Zámojských*, na kterém stojí Judit s hlavou Holofernovou (srov. obr. č. 22). Mimo typické biblické výjevy můžeme v pramenech najít výjevy svatých. V *Pařížském zlomku Dalimilovy kroniky* můžeme vidět výjev se svatým Václavem obklopeným svojí družinou (srov. obr. č. 2) nebo svatou Ludmilu při cestě na Tetín v *Liber depictu* (srov. obr. č. 10).

Za účely této diplomové práce je třeba také zmínit křížové výpravy pořádané proti českým husitům a obecně husitské vyznání. Husitství jakožto náboženské a společenské hnutí zasáhlo hluboce dění v českých zemích v 15. století a mělo svůj ohlas i za hranicemi.³¹⁹ Česká reformace v sobě skrývá již zmíněné husitství a z něj vzešlou kališnickou církev a Jednotu bratrskou.³²⁰ V souvislosti s tematikou husitské víry je důležité zmínit výjev z *Jenského kodexu*, na kterém husité bojují s křižáky (srov. obr. č. 23). Tento boj je ve jménu víry, zápas mezi katolickou a kališnickou církví. Bílý křižácký prapor s červeným křížem je tažen dolů, kdežto kališnický prapor s kalichem vlaje vzpřímeně nad celou bitvou. Křižáčtí vojáci jsou na tomto výjevu vyobrazeni jako Herodovi vojáci vraždící nevinné děti, což má ještě více podtrhnout jejich vidění v husitském pojetí.³²¹ Dalším výjevem spojeným s konfesním bojem jsou dva výjevy Jana Žižky z Trocnova, jeden se nachází v *Jenském kodexu* (srov. obr. č. 24) a druhý jemu podobný v *kodexu Göttingenském* (srov. obr. č. 25).

---

³¹⁸ *Velký sociologický slovník*, Praha 1996, s. 1385.

³¹⁹ *Tamtéž*, s. 393.

³²⁰ Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠRONĚK – Milena BARTLOVÁ, *Umění české reformace: (1380–1620)*, Praha 2010, s. 14.

³²¹ Milena BARTLOVÁ, *Na paměť svatých předků: husité a vizuální umění* in: Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP – Milena BARTLOVÁ, *Husitské století*, Praha 2014, s. 460.

Obě tyto scény ztvárňují Žižkovo tažení v čele kališnického vojska. Nad vojskem můžeme opět spatřit prapor s husitským kalichem.

Ve jménu víry, ať už jakékoli, bylo a je stále pácháno násilí. Ve středověku bylo toto násilí spojeno také s českou šlechtou, vždyť Žižka byl zeman, příslušník nižší šlechty, a značná část české šlechtické elity byla právě na straně kališníků. Kategorie víry je tedy úzce spjata s kategoriemi války a násilí a proto nemohla být opomenuta.

Závěr

V období celého středověku se prolíná válka a násilí ve spojitosti s českou šlechtou, jejíž odraz můžeme pozorovat v ikonografických pramenech. Tato diplomová práce se věnovala analýze ikonografických pramenů z celého českého středověku, a jejich následné syntéze, které umožnily pohled na život české šlechty ve spojitosti s fenoménem války a násilí.

Analyzované iluminované rukopisy vybrané pro tuto práci byly dostupné ve faksimilích či edicích a byly vybrány na základě předchozího důkladného zkoumání. Z některých ikonografických pramenů byly vybrány veškeré iluminace týkající se šlechtické války a násilí, z jiných byl vybrán pouze reprezentativní vzorek, jelikož by v práci takového rozsahu nebylo možné postihnout všechny. Obecně se dá říci, že české ikonografické prameny z období středověku jsou velmi bohaté a přínosné k dané problematice.

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zprostředkovat ucelený pohled na válku a násilí v životě české středověké šlechty skrze svědectví dobových iluminací, což se vzhledem k absenci ucelené monografie pojednávající o tomto tématu poměrně zdařilo a zajisté došlo alespoň k malému posunu v poznání dané problematiky. Dalším cílem bylo analyzovat způsoby ztvárnění fenoménů války a násilí v časovém úseku několika staletí o hledem na českou šlechtu. V tomto ohledu bylo zprostředkování pohledu více komplikované, jelikož existuje značné množství děl věnujících se české šlechtě, stejně tak existují díla věnující se tématice války a násilí ve středověku, avšak zatím absentuje ucelená práce, jež by se tomuto fenoménu věnovala komplexně.

Šlechtická válka a násilí se v iluminovaných rukopisech objevuje často, avšak ne vždy se jedná o přímé spojení s touto společenskou vrstvou. Problematické je poznání zejména v biblických rukopisech, které primárně ztvárňují biblická témata a vyobrazení šlechty je druhotné. Povětšinou se jednalo o šlechtice rytíře, kteří byli ztvárněni ve zbroji. V tomto ohledu se pohledy autorů příliš nelišily. Ve ztvárněních rytířů můžeme pozorovat drobné nuance ve vyobrazování zbroje, větší rozdíly pak můžeme vidět v oděvech, které odrážely soudobou módu.

Kvalita jednotlivých iluminací se liší, od precizních maleb až po strohé kresby, to vše obsahovaly vybrané rukopisy. Co se týče kvality iluminací, nešlo vždy o době vzniku, ale spíše o bohatství objednavatele rukopisu. Můžeme pozorovat detailně propracované malby z raného a vrcholného středověku a stejně tak kresby nevalné umělecké kvality ze středověku pozdního.

Pohledy autorů na danou problematiku se zajisté lišily, avšak nejedná se o diametrální rozdíly. Jak již bylo řečeno, co se týče šlechty, tak byly rozdíly spíše drobné a to v oděvu a zbroji. Ve ztvárnění války a násilí se pak jedná spíše o detaily, kterými byly iluminace rozdílné. Někteří autoři měli tendenci sugestivně vylíčit válečnou vřavu skrze dramatické prvky, jiným stačilo prosté vyobrazení, což bylo často dáno doplňkovým textem k iluminacím. Pohledy autorů se také lišily v závislosti na předlohách, které užily k tvorbě iluminací. Někteří čerpali ze starých předloh, což se poté odrazilo v jejich provedení. Někdy tomu tak ale nebylo, jako například v případě *Jenského* a *Göttingenského kodexu*, které čerpaly ze soudobého dění.

Velislavova bible obsahovala značné množství iluminací k dané tématice, stejně tak *Bible Václava IV.* Ke zkoumané problematice příliš nepřispěl *Liber depictus*, který obsahoval jen malou část iluminací vhodných k analýze. Oproti původnímu předpokladu nepřinesl *Starý zákon Zámojských* dostatek iluminací s tematikou šlechtické války a násilí. V tomto ohledu předčil očekávání *Krumlovský sborník* obsahující značné množství výjevů k této problematice. *Jenský kodex* přinesl menší část iluminací k tématice, na druhou stranu byly tyto iluminace velké umělecké kvality a velmi vhodné pro rozbor v této diplomové práci. Problematické bylo užití *Göttingenského kodexu*, který je velmi špatně dostupný, proto byla použita pouze jedna iluminace zprostředkovaná skrze literaturu, další iluminace nejsou zprostředkovány k užití.

Pro rozdělení iluminací bylo vybráno šest tematických okruhů, konkrétně válka, násilí, smrt, gender, mučení a konfese. Jednotlivé kategorie přinesly ucelený pohled na dílčí problematiku. V tomto ohledu byly nejvíce přínosné kategorie války, násilí a smrti, jelikož nejvíce korespondovaly se tématem diplomové práce. Důležitou kategorií byl také gender, který zprostředkoval

pohled na středověké vnímání pohlaví a postavení ženy. Doplnkovými, neméně však důležitými, kategoriemi byla konfese a mučení, který nesměly být vzhledem k výběru iluminací opomenuty.

K tvorbě diplomové práce byly využity důležité prameny z českých dějin jako například *Dalimilova a Kosmova kronika*, *Husitská kronika* či *Staročeské vojenské řády*, jež pomohly k ukotvení vyobrazované tematiky. Velmi důležitým pomocníkem pak byla *Bible*, konkrétně její ekumenický překlad. Co se týče literatury, tak bylo k práci využito značné množství monografií, které zprostředkovaly sondy do jednotlivých částí zkoumané problematiky.

Seznam pramenů a literatury

Ikonografické prameny

Biblia picta Velislai, Praha, Národní knihovna ČR, sig. XXIII C 124.

Die Wenzelsbibel, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764.

Göttingenský kodex, Göttingen, Niedersächsische Staats- und
Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim.

Jenský kodex (Antithesis Christi et Antichristi), Praha, Knihovna Národního
muzea, IV B 24.

Kronika tak řečeného Dalimila (fragment latinského překladu), Praha, Národní
knihovna ČR, sig. XII E 17.

Krumlovský obrazový kodex aneb Liber depictus, Wien, Österreichische
Nationalbibliothek, cod. 370.

Krumlovský sborník, Praha, Knihovna Národního muzea, sig. III B 10.

Starý zákon Zámojských, Praha, Národní knihovna ČR, XVII C 56.

Edice

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, Praha 1992.

Bible: překlad 21. století, Praha 2009.

DALIMIL, *Kronika tak řečeného Dalimila*, edd. Marie Bláhová – Marie Krčmová, Praha 2005.

Hus a Jeroným v Kostnici, ed. Milada Nedvědová, Praha 1953.

KOSMAS, *Kronika Čechů*, edd. Magdalena Moravcová – Marie Bláhová, Praha 2011.

Staročeské vojenské řády: Háje, Vleček, Žižka, ed. František Svejsovský, Praha 1952.

VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, *Husitská kronika, Píseň o vítězství u Domažlic*, edd. František Heřmanský – Marie Bláhová – Jan Blahoslav Čapek, Praha 1979.

Život a umučení Svatého Václava a báby jeho svaté Ludmily, edd. Antonín Ludvík Stříž – Josef Pekař, Praha 1927.

Literatura

- BARTLOVÁ, Milena, *Husitské století*, Praha 2014.
- BÁRTLOVÁ, Milena, *Na paměť svatých předků: husité a vizuální umění* in: Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP – Milena BERAN, Zdeněk, *Válka a násilí jako sociální kód české pozdně středověké šlechty*, in: Český časopis historický 115 (2), 2017, s. 319-345.
- BOROVSKÝ, Tomáš – JANIŠ, Dalibor – MALANÍKOVÁ, Michaela, *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010.
- BLÁHOVÁ, Marie, *Knížní tvorba*, in: edd. Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 521–523.
- BRODSKÝ, Pavel – ŠUMOVÁ, Martina, *Iluminované rukopisy v archivech na území Čech*, Praha 2017.
- BRODSKÝ, Pavel, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha 2012.
- CARDINI, Franco, *Válka a křížová výprava*, in: edd. Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, s. 844–854.
- CONTAMINE, Philippe, *Válka ve středověku*, Praha 2004.
- ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1378–1437, Lucemburkové na českém trůně II.*, Praha 2008.
- ČERNÝ, Pavol, *Pařížský fragment kroniky tzv. Dalimila a jeho iluminátorská výzdoba*, Olomouc 2010.
- DONNELLY, Mark P. — DIEHL, Daniel, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012.
- DOSTÁL, Eugen, *Příspěvky k dějinám českého iluminátorského umění na sklonku 14. století*, Brno 1928.
- DRAGOUN, Michal, *Vznik středověké knihy* in: Codex gigas, ďáblova bible, Tajemství největší knihy světa, Praha 2007, s. 45-51.
- DROBNÁ, Zoroslava, *Jenský kodex: Husitská obrazová satira z konce středověku*, Praha 1970.
- DUBRUCK, Edelgard E., *Violence and Late-Medieval Justice* in: Edelgard E. DUBRUCK — Yael EVEN, *Fifteenth century studies* 27, Camden 2002.

- DVORSKÝ, Jiří a kol., *Dějiny českého výtvarného umění*, sv. 1., díl II., Praha 1984.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – ZLENKA, Jan a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, *Ženy na dvoře*, in: edd. Dana Dvořáková-Malá — Jan Zelenka a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014.
- CAHLOUPKA, Otakar, *Násilí, hrdelní právo a právo útrpné v českých zemích*, in: Mark P. DONNELLY — Daniel DIEHL, *Nejkrutější metody mučení v dějinách*, Frýdek Místek 2012.
- FINGERNAGEL, Andreas – GASTGEBER, Christian, *Nejkrásnější bible středověku*, Praha 2009.
- FLORI, Jean, *Rytíři a rytířství ve středověku*, Praha 2008.
- FUDGE, Thomas A., *Kde je v husitských válkách Jan Hus?* in: Daniel Soukup — Matouš Jaluška (eds.), *Jan Hus, husitství a husitské války*, Praha 2016
- GAUVARD, Claude, *Násilí*, in: *Encyklopedie středověku*, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, s. 424–430.
- GÉNICOT, Léopold, *Šlechta*, in: edd. *Encyklopedie středověku*, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, s. 789–798.
- HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal – BARTLOVÁ, Milena, *Umění české reformace: (1380–1620)*, Praha 2010.
- HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal, *Umění české reformace – terra incognita*, in: HORNÍČKOVÁ, Kateřina – ŠRONĚK, Michal – BARTLOVÁ, Milena, *Umění české reformace: (1380–1620)*, Praha 2010.
- HORNÍČKOVÁ, Kateřina, *Mezi tradicí a inovací. Náboženský obraz v českém utrakvismu* in: Kateřina HORNÍČKOVÁ - Michal ŠRONĚK (eds), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010.
- CHALOUPKA, Adolf a ANTONIE, Marie, *Život svaté Alžběty Durynské: v obrázkové knize českého původu ze XIV. století, zv. "Liber depictus"*, Praha 1941.
- CHELČICKÝ, Petr, *Síť víry*, Praha 1950.

- IWAŃCZAK, Wojciech, *Lidé meče, modlitby a práce: tři stavy v českém středověkém myšlení*, Praha 2011.
- IWAŃCZAK, Wojciech, *Po stopách rytířských příběhů: rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*, Praha 2001.
- JUROK, Jiří, *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, Nový Jičín 2000.
- KAUPER, Richard W., *War, Justice and Public order: England and France in the Later Middle Age*, Oxford 1988.
- KLAPISCH-ZUBER, Christiane, *Mužství a ženství*, in: Encyklopedie středověku, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, s. 413–423.
- KRÁSA, Josef *Knižní malba* in: Helena LORENZOVÁ – Taťána PETRASOVÁ a Rostislav ŠVÁCHA, *Dějiny českého výtvarného umění*, Praha 2007.
- KRÁSA, Josef, *České iluminované rukopisy 13.-16. století*, Praha 1990, 455 s.
- KRÁSA, Josef, *Knižní malba* in: *České umění gotické 1350-1420*, 1970 Praha.
- KRÁSA, Josef, *Rukopisy Václava IV.*, Praha 1974.
- KVĚT, Jan, *Iluminované rukopisy královny Rejčky: Příspěvek k dějinám české knižní malby ve století XIV.*, Praha 1931.
- KYAS, Vladimír, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha 1997.
- LAUWERS, Michel, *Smrt a mrtví*, in: edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Encyklopedie středověku, Praha 1999.
- LE GOFF, Jacques, *Encyklopedie středověku*, Praha 2014.
- LE GOFF, Jacques, *Středověký člověk a jeho svět*, Praha 2003.
- MACEK, Josef, *Česká středověká šlechta*, Praha 1997.
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526)*, Praha 2002.
- MALÝ, Karel, *Trestní právo v Čechách v 15. a 16. století*, Praha 1979.
- MATĚJČEK, Antonín, *Velislavova bible a její místo ve vývoji knižní ilustrace gotické*, Praha 1926.
- MC GLYNN, Sean, *Mečem a ohněm: Ukřutnosti a zvěrstva středověkého válečnictví*, Praha 2010.

- NODL, Martin – WIHODA, Martin, *Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně*, Brno 2008.
- NODL, Martin, *Česká reformace*, in: *Umění české reformace*, edd. Kateřina Horníčková – Michal Šroněk – Milena Bártlová, Praha 2010.
- NOVOTNÝ, Robert, *Šlechta*, in: *Pavčina Cermanová — Robert Novotný — Pavel Soukup — Milena Bártlová, Husitské století*, Praha 2014.
- OHLER, Norbert, *Válka a mír ve středověku*, Jinočany 2004.
- PEKAŘ, Josef, *Žižka a jeho doba: Žižka vůdce revoluce*, Praha 1930.
- PERNOUD, Regine, *Žena v době katedrál*, Praha 2002
- PĚŠINA Jaroslav, *České umění gotické: 1350–1420, Praha 1790, 369 s*
- SCHMITT, Jean-Claude, *Bůh*, in: *Encyklopedie středověku*, edd. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt, Praha 2002, 36-48.
- SOUKUP, Pavel, *Bible a násilí za válek s husity*, in: *Pavel SOUKUP, Jaroslav SVÁTEK a kol. Křížové výpravy v pozdním středověku: Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010.
- STEJSKAL, Karel – VOIT, Petr, *Iluminované rukopisy doby husitské*, Praha 1991.
- STEJSKAL, Karel, *Iluminované bible v Čechách a jejich vztah k západoevropské knižní malbě* in: *Helena PAVLINCOVÁ – Dalibor PAPOUŠEK, Česká bible v dějinách evropské kultury*, Brno 1994.
- SVOBODOVÁ, Milada, *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Universitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha 1996.
- ŠÁMAL, Jindřich – MATĚJČEK, Antonín, *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940.
- ŠIMŮNEK, Robert, *Šlechtic a šlechtický stav*, in: edd. Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 185–188.
- ŠMAHEL, František, *Husitské Čechy: Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001.
- UHLÍŘ, Zdeněk, *Dalimilova kronika: pařížský zlomek latinského překladu*, Praha 2005.

UHLÍŘ, Zdeněk, *Velislavova bible, Velislai biblia picta, Velislaus Bible*, Praha 2007.

URBÁNKOVÁ, Emma, *Rukopisy a vzácné tisky pražské universitní knihovny*, Praha 1957.

VANÍČEK, Vratislav, *Sociální mentalita české šlechty: urozenost, rytířství, reprezentace (Obecné souvislosti, pojetí družiny, „modernizační“ trend)* in: Martin NODL – Martin WIHODA, *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 9, Praha 2007, 141-188.

VELISLAV, *Velislai biblia picta: příběh Josefa a Putifarky*, Praha 2005.

Velký sociologický slovník, Praha 1996.

VLK, Miloslav, *K otázce předlohy Jenského kodexu*, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie*, 17, 1963.

WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a v 15. století*, Praha 1906.

Seznam vyobrazení

- Obr. 1:** Bitva u Brůdku (tzv. Pařížský zlomek Dalimilovy kroniky)
- Obr. 2:** Svatý Václav obklopený svým vojskem předává list Radslavovu poslovi, zlický kníže Radslav uprostřed svého vojska obdržel list (tzv. Pařížský zlomek Dalimilovy kroniky)
- Obr. 3:** Břetislav unáší Jitku (tzv. Pařížský zlomek Dalimilovy kroniky)
- Obr. 4:** Smrt Egyptanů v Rudém moři (Velislavova bible)
- Obr. 5:** Abrahám osvobozuje Lota (Velislavova bible)
- Obr. 6:** Antikrist nechává zabít teology, které nepřesvědčil (Velislavova bible)
- Obr. 7:** Izraelité pobíjejí Asyřany (Velislavova bible)´
- Obr. 8:** Bitva mezi králem Arfaxatem a Nabukadnésarem (Velislavova bible)´
- Obr. 9:** Boleslav přikazuje povraždit měšťany a setnout šlechtu (Liber depictus)
- Obr. 10:** Odchod svatě Ludmily z Prahy na Tetín (Liber depictus)
- Obr. 11:** Porážka Filištínů Izraelity (Bible Václava IV.)
- Obr. 12:** Ukamenování Adonirama Izraelci a odjezd krále Rechoboáma do Jeruzaléma (Bible Václava IV.)
- Obr. 13:** Vojsko krále Rechabeáma bojuje se severními Izraelci o navrácení království (Bible Václava IV.)
- Obr. 14:** Král David vítězí nad přesilou (Krumlovský sborník)
- Obr. 15:** Zavraždění Absolóna (Krumlovský sborník)
- Obr. 16:** Elezar proklál slona (Krumlovský sborník)
- Obr. 17:** Zavraždění krále Codruse (Krumlovský sborník)
- Obr. 18:** Bičování Heliodora za pokus o vyloupení Božího chrámu (Krumlovský sborník)
- Obr. 19:** Jefte obětuje dceru Bohu (Krumlovský sborník)
- Obr. 20:** Moudrá žena zkrotila Joabův hněv proti městu (Krumlovský sborník)

- Obr. 21:** Jozue v čele izraelského vojska (Bible Zámojských)
- Obr. 22:** Judit s hlavou Holofernovou (Bible Zámojských)
- Obr. 23:** Boj husitů s křižáky (Jenský kodex)
- Obr. 24:** Jan Žižka z Trocnova v čele vojska (Jenský kodex)
- Obr. 25:** Slepý Jan Žižka v čele vojska (Göttingenský kodex)

Obrazová příloha

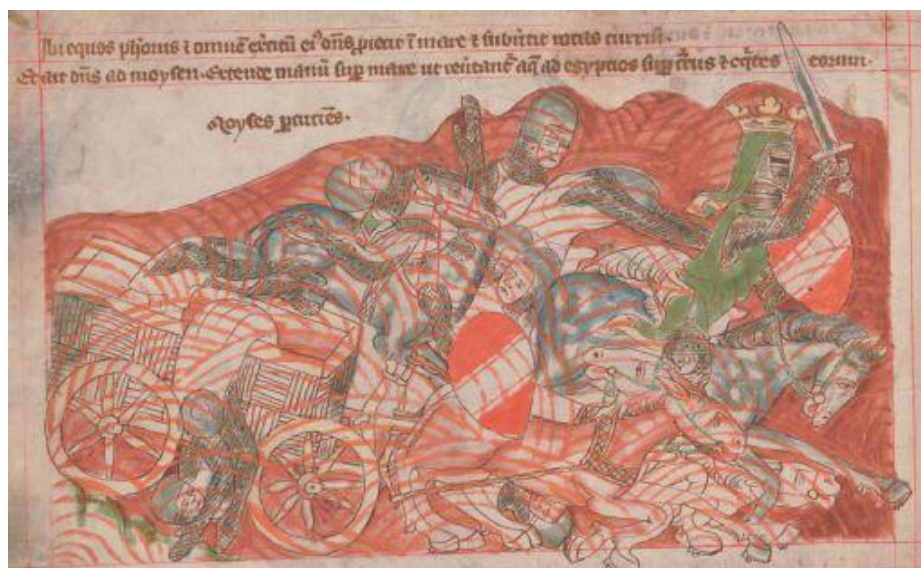
Obr. 1: Bitva mezi Čechy a Němci u Brůdku roku 1040 (*Kronika tak řečeného Dalimila* – fragment latinského překladu, Praha, Národní knihovna ČR, XII E 17, dostupné online (https://imagines.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XII_E_17___481A7Q1-cs/ID0006v/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 2: Svatý Václav obklopený svým vojskem předává list Radslavovu poslovi, zlický kníže Radslav uprostřed svého vojska obdržel list (*Kronika tak řečeného Dalimila* – fragment latinského překladu, Praha, Národní knihovna ČR, XII E 17, dostupné online (https://imagines.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XII_E_17___481A7Q1-cs/ID0011v/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 3: Břetislav unáší Jitku (*Kronika tak řečeného Dalimila* – fragment latinského překladu, Praha, Národní knihovna ČR, XII E 17, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XII_E_17___481A7Q1-cs/ID0003r/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 4: Smrt Egypťanů v Rudém moři (*Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XXIII_C_124_37V71H4-cs/ID0071V/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

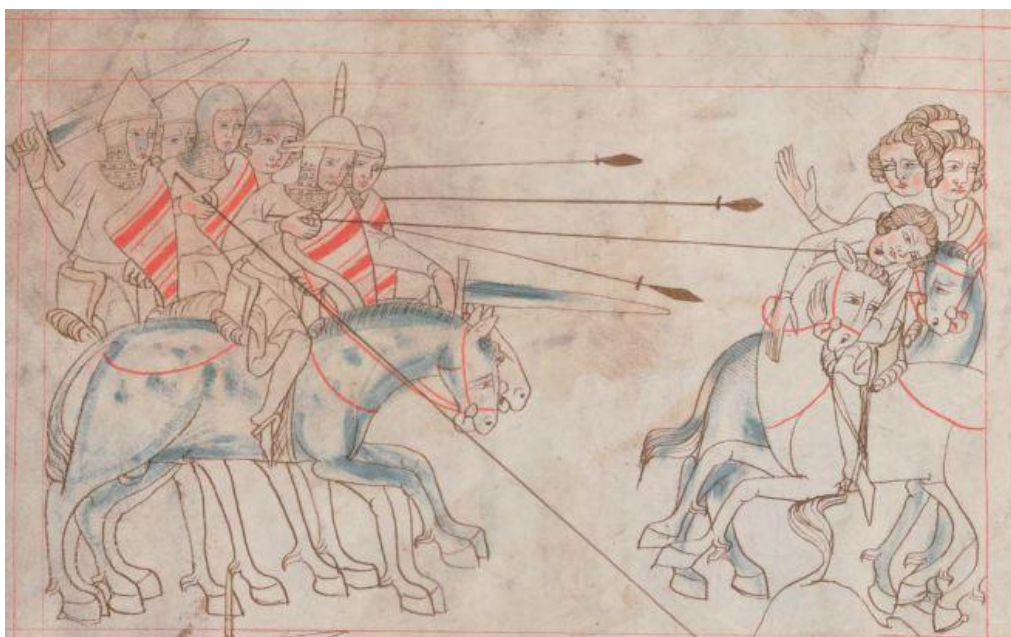

Obr. 5: Abrahám osvobozuje Lota (*Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XXIII_C_124_37V71H4-cs/ID0015R/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 6: Antikrist nechává zabít teology, které nepřesvědčil (*Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XXIII_C_124_37V71H4-cs/ID0135R/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 7: Izraelité pobíjejí Asyřany (*Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XXIII_C_124_37V71H4-cs/ID0127V/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 8: Bitva mezi králem Arfaxatem a Nabukadnésarem (*Biblia picta Velislai*, Praha, Národní knihovna ČR, XXIII C 124, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XXIII_C_124_37V71H4-cs/ID0115V/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

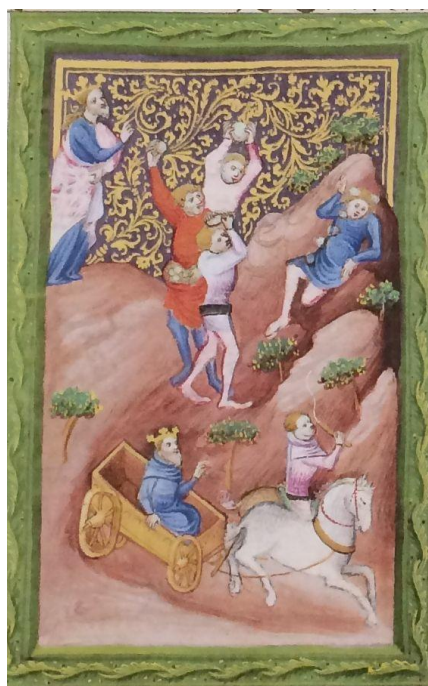
Obr. 9: Boleslav přikazuje povraždit měšťany a setnout šlechtu (Krumlovský obrazový kodex aneb *Liber depictus*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370., dostupné: ŠÁMAL, Jindřich – MATĚJČEK, Antonín, *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940, s. 18)

Obr. 10: Odchod svaté Ludmily z Prahy na Tetín (Krumlovský obrazový kodex aneb *Liber depictus*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 370., dostupné: ŠÁMAL, Jindřich – MATĚJČEK, Antonín, *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze 14. století*, Praha 1940, s. 14)

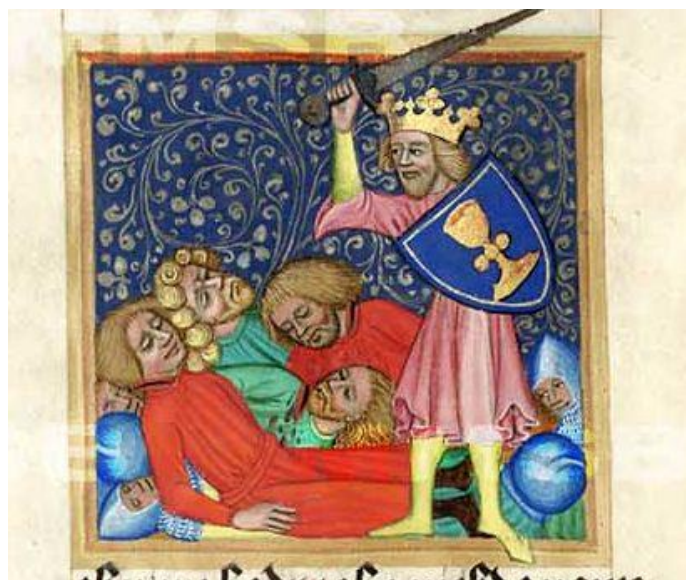
Obr. 11: Porážka Filištinů Izraelity, Izraelci osvobodili města od Ekronu až po Gat (*Die Wenzelsbibel*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764, dostupné online (<http://husitstvi.cz/wp-content/uploads/vojenstvi-jinak10b.jpg>) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 12: Adoniram, který velel nucených prací, byl Izraelci ukamenován, král Rechoboám naskočil do vozu a rychle ujížděl do Jeruzaléma (*Die Wenzelsbibel*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764, dostupné: Horst APPUHN – Manfred KRAMER, *Wenzelsbibel: König Wenzels Prachthandschrift der deutschen Bibel*, Dortmund 1990, sv. č. 5, s. 12.)

Obr. 13: Vojsko krále Rechabeáma, syna Šalamounova, bojuje se severními Izraelci o navrácení království (*Die Wenzelsbibel*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, cod. 2759–2764, dostupné: Horst APPUHN – Manfred KRAMER, *Wenzelsbibel: König Wenzels Prachthandschrift der deutschen Bibel*, Dortmund 1990, sv. č. 4, s. 5.)

Obr. 14: Král David vítězí nad přesilou (*Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10, dostupné online: (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NMP___III_B_10___1EHDY98-cs/ID0040P/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 15: Absolón prořatý kopími a meči dobit (*Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10, dostupné online: (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NMP__III_B_10___1EHDY98-cs/ID0058P/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 16: Elezar proklál slona (*Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NMP__III_B_10___1EHDY98-cs/ID0056P/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 17: Zavraždění krále Codruse (*Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10, dostupné online (https://imagines.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NMP___III_B_10___1EHDY98-cs/ID0056P/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 18: Bičování Heliodora posly Božími za to, že chtěl oloupit boží chrám (*Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10, dostupné online (https://imagines.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NMP___III_B_10___1EHDY98-cs/ID0036P/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 19: Jefte obětující svojí dceru Bohu (*Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NMP___III_B_10___1EHDY98-cs/ID0013P/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 20: Moudrá žena ve městě Ábela zkrotila Joabův hněv proti městu (*Krumlovský sborník*, Praha, Národní knihovna ČR, III B 10, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NMP___III_B_10___1EHDY98-cs/ID0084P/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 21: Jozue v čele izraelského vojska (*Starý zákon Zámojských*, Praha, Národní knihovna ČR, XVII C 56, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XVII_C_56__0EDU7A8-cs/ID0095v/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 22: Judit s hlavou Holofernovou (*Starý zákon Zámojských*, Praha, Národní knihovna ČR, XVII C 56, dostupné online (https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR__XVII_C_56__0EDU7A8-cs/ID0247v/full/full/0/default.jpg) [citováno k 5. 11. 2018])

Obr. 23: Boj husitů s křižáky (*Jenský kodex* neboli *Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24, dostupné online (http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digido c&docId=set031101set3132&client=) [citováno k 29. 9. 2018])

Obr. 24: Slepý Jan Žižka z Trocnova v čele svého vojska (*Jenský kodex* neboli *Antithesis Christi et Antichristi*, Praha, Národní knihovna ČR, IV B 24, dostupné online (http://v2.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&docId=set031101set3132&client=) [citováno k 29. 9. 2018])

Obr. 25: Slepý Jan Žižka z Trocnova v čele vojska (*Göttingenský kodex*, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2°Cod.Ms.theol.182 Cim, dostupné in: František ŠMAHEL, *Husitské Čechy: Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 183.)